

IN ALLE LANDEN EVEN GELUKKIG?

Ton Jonkers

In: Beter wereld gelukkiger mensen? Ruut Veenhoven (red.), Swets & Zeitlinger b.v., Lisse, Nederland, 1984 ISBN 90 265 0526 04 Pag. 104 -139 (Hoofdstuk 8)

Dit hoofdstuk gaat over de vraag of maatschappelijke omstandigheden in een land van invloed zijn op geluk van de mensen die daar wonen. Veelal wordt dit als vanzelfsprekend aangenomen. Ontwikkelingshulp is bijvoorbeeld mede gebaseerd op de veronderstelling dat we het welbevinden van mensen in de arme landen bevorderen door hun te helpen hun economie te verbeteren. Deze opvatting is een ideologische motor achter tal van maatschappelijke bewegingen.

Uit onderzoek is echter gebleken dat verschillen in levensomstandigheden lang niet altijd samenhangen met verschillen in geluk. Bijvoorbeeld de economische groei na de tweede wereldoorlog in de Verenigde Staten heeft het geluk van de gemiddelde Amerikaan nauwelijks bevorderd (Easterlin, 1974). Ook bleken verschillen in welvaart tussen de E.G.-landen niet samen te hangen met verschillen in geluk (Inglehart, 1977). Deze gegevens sluiten aan op de veel oudere gedachte dat geluk volstrekt relatief is. Easterlin benadrukt in dit verband het belang van sociale vergelijking. Geluk zou niet zo zeer afhankelijk zijn van de situatie waarin mensen zich bevinden, maar veeleer van hoe ze die situatie beoordelen. Zijns inziens beoordelen mensen hun levensomstandigheden door te kijken of ze beter af zijn dan zogenaamde 'referentiegroepen': meestal collega's, vrienden of burens. Als ze er zelf beter voorstaan, of denken het beter te krijgen, zullen ze over het algemeen tevredener zijn met hun bestaan. Als iedereen er echter op vooruit gaat verandert er niets in de onderlinge posities. In dergelijke situaties slijt het voordeel van vooruitgang snel weg door gewinning en blijven de mensen gemiddeld even (on)gelukkig (Easterlin, 1973, 1974). Naast sociale vergelijking benadrukt o.a. Inglehart de invloed van de wensen en aspiraties en van de daarachter liggende waardenoriëntatie van mensen. Naarmate er een grotere kloof bestaat tussen bijvoorbeeld wat mensen willen hebben en wat ze werkelijk bezitten zullen ze minder tevreden zijn (Inglehart, 1977a). Reële verbeteringen in levensomstandigheden kunnen dan dus teniet worden gedaan door verhoging van aspiraties of verandering van waarden. Vandaar dat Inglehart concludeert: "No government can make its people permanently happy. In the long run, each successful regime digs its own grave; new needs become salient, leading to new demands and new types of dissatisfaction". (idem, p. 176).

Hoewel deze redeneringen best plausibel klinken en ondersteund worden door verschillende onderzoeksresultaten, lijken zij nogal absurd in hun consequenties. Als geluk volstrekt relatief is en mensen toch nooit tevreden zijn, wordt het streven naar betere maatschappelijke omstandigheden eigenlijk zinloos. Het betekent ook, dat bijvoorbeeld een economische depressie uiteindelijk niets uitmaakt, omdat deze iedereen treft en mensen hun wensen en verlangens dan gewoon omlaag schroeven. Dit lijkt toch wel wat overdreven. Dat mensen zich tot op zekere hoogte aanpassen aan allerlei situaties wil nog niet zeggen, dat verschillen in levensomstandigheden helemaal niet van belang zouden zijn voor

geluk. Allemaal redenen om eens kritisch te kijken of het bewijs voor deze theorieën wel zo sterk is. Dat lijkt dan nogal tegen te vallen. De gegevens waarop ze steunen betreffen vrijwel uitsluitend de rijkere landen en blijken voor meerdere interpretaties vatbaar. De vraag of maatschappelijke omstandigheden het geluk van mensen beïnvloeden, en zo ja welke, staat derhalve nog steeds min of meer open.

In dit hoofdstuk zal op basis van recent onderzoeksmateriaal over geluk in verschillende delen van de wereld wat nader op deze vraag worden ingegaan.¹ Dit zal in twee etappes gebeuren: Eerst zal onderzocht worden *of* mensen in sommige landen gelukkiger zijn dan in andere. Als levensomstandigheden van invloed zijn op geluk, dan zullen er — gezien de grote verschillen in levensomstandigheden — ook internationale verschillen in geluk moeten optreden. In dit gedeelte zullen, naast eerder onderzoek, ook recentere onderzoeksgegevens over geluk besproken worden. Met behulp van dit materiaal zal vervolgens onderzocht worden *waarom* mensen in sommige landen gelukkiger zijn dan in andere. Met name zal worden nagegaan of de gevonden internationale verschillen in geluk samenhangen met een aantal sociaal-ekonomische en politieke kenmerken van de diverse landen, zoals het welvaartsnivo, de sociale zekerheid en de mate van vrijheid en democratie.

1. Zijn alle mensen in alle landen even gelukkig?

Tot op heden zijn er slechts weinig internationaal vergelijkende onderzoeken naar geluk gedaan. Dat dit er zo weinig zijn, komt onder andere doordat geluk moeilijk te meten is, of in ieder geval doordat het moeilijk is vast te stellen of je in elk land hetzelfde meet. Het is niet onwaarschijnlijk, dat termen als 'tevredenheid' of 'geluk' in de diverse taal- en cultuurgebieden een wat andere betekenis hebben, zodat het vergelijken van antwoorden op geluksvragen enigszins dubieus is. Daarnaast spelen vaak organisatorische en financiële problemen een rol.

Eén van de meest prominente onderzoekers op dit gebied was Hadley Cantril. Uit zijn eerste internationale studie rond 1948 naar verschillen in publieke opinie bleek reeds dat mensen lang niet overal even gelukkig zijn (Buchanan & Cantril, 1953).²

Veel belangrijker was nog Cantrils onderzoek rond 1960 in 14 landen over de gehele wereld (Cantril, 1965). Voor dit onderzoek ontwikkelde hij de zogenaamde 'Self-Anchoring Striving Scale Technique'. De vraag wordt hier als volgt ingekleed: Eerst wordt de respondent gevraagd te schetsen hoe het 'best mogelijke leven' er voor hemzelf uit zou zien en daarna 'het slechtst mogelijke leven'. Vervolgens krijgt hij een afbeelding van een ladder met 11 treden voorgelegd, waarbij de top van de ladder (score 10) het best mogelijke leven, zoals hij dat juist heeft omschreven, voorstelt en de onderste trede (score 0) het slechtst mogelijke leven. Aansluitend hierop wordt gevraagd waar op de ladder hij naar zijn eigen gevoel op dit moment staat (idem, p. 21-24).³ Voordeel van deze methode is, dat elke respondent zélf vaststelt wat een goed en wat een slecht leven voor hem of haar inhoudt en dus naar eigen maatstaven kan vaststellen wat hij van zijn huidige bestaan vindt. Daarbij wordt niet gerefereerd aan wellicht voor sommige mensen betekenisloze of cultureel variabele abstracte termen. Dit verhoogt de mogelijkheden tot internationale vergelijking. Ook met deze methode kwamen een aantal duidelijke internationale verschillen in geluk aan het licht. Bijvoorbeeld in de Dominicaanse Republiek en India bleken de mensen relatief ongelukkig (de gemiddelde scores op de ladder waren respectievelijk 1.6 en 3.7),

terwijl inwoners van de Verenigde Staten als het meest gelukkig uit de bus kwamen (gemiddelde van 6.6) (idem, p. 184).⁴ Op dit onderzoek kom ik nog later terug.

Vijftien jaar na het onderzoek van Cantril is er nog een internationaal vergelijkend onderzoek naar geluk gedaan: ditmaal door het bekende bureau Gallup in opdracht van de Keltering Foundation. In West Europa begint inmiddels ook vergelijkend onderzoek op gang te komen, meestal als onderdeel van ruimer onderzoek naar 'sociale indicatoren'. Het meest interessant in dit verband zijn de in opdracht van de Europese Commissie uitgevoerde 'Euro Barometer' surveys in de E.G.landen. Omdat ik later in dit hoofdstuk de gegevens uit het Galluponderzoek en uit één van de E.G.-surveys veelvuldig zal gebruiken, is een iets uitgebreidere bespreking hier op zijn plaats.

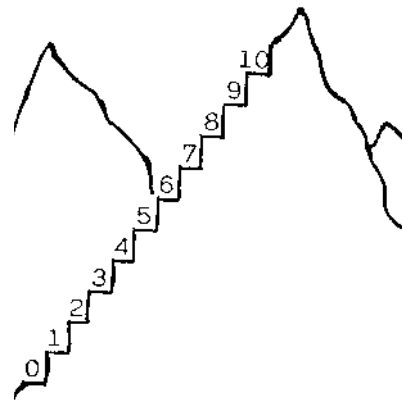
*Het Gallup-onderzoek.*⁵ Dit onderzoek werd eind 1975 gehouden. Het vergeleek geen landen, maar werelddelen; om precies te zijn de volgende:

Noord Amerika (N = 2046), Latijns Amerika (2059), West-Europa (2241), Afrika (bezuïden de Sahara, 914), Azië (excl. Japan, 535), Australië (301) en Japan (337).⁶

Ten behoeve van steekproeven uit *werelddelen* werden in zo'n 55 landen interviews gehouden.⁷ Hoewel representatieve landensteekproeven niet in de opzet van het onderzoek lagen zijn een aantal niettemin voldoende vertegenwoordigd. Voorzover relevant zullen die ook apart in de analyse betrokken worden.

In het onderzoek zijn diverse vragen naar levensvoldoening opgenomen. Eén daarvan is vrijwel identiek aan de zojuist behandelde vraag van Cantril. Alleen is de ladder hier vervangen door een berg met eveneens 11 niveaus, omdat mensen in een aantal landen minder vertrouwd bleken met het begrip ladder. De gestelde vraag luidt als volgt:

"To indicate how you feel about your life at this time, would you use this card. Suppose the top of the mountain represents the best possible life you can imagine, and the bottom step of the mountain represents the worst possible life you can imagine. On which step of the mountain would you say you personally feel you stand at this time - assuming that the higher the step the better you feel about your life, and the lower the step the worse you feel about it. Just point to the step that comes closest to how you feel."



In **tabel 1** zijn de onderzoeksresultaten samengebracht. Het is duidelijk dat mensen bepaald niet overal even gelukkig zijn. Bewoners van Australië en Noord Amerika zijn gemiddeld het meest gelukkig, gevolgd door respectievelijk de bewoners van West-Europa, Latijns Amerika en Japan. In Afrika en Azië ligt het geluk gemiddeld het laagst. Het meest spectaculair is het verschil in geluk tussen de meeste hooggeïndustrialiseerde landen enerzijds (o.a. de V.S., Canada, Australië en de Scandinavische landen) en de armste gebieden (Afrika en Azië) anderzijds. De gemiddelden liggen hier ver uiteen.

De Euro-Barometers. Dit onderzoek is veelvuldig gebruikt door Inglehart. Uit zijn publicaties blijkt eveneens dat er duidelijke, en bovendien tamelijk stabiele, internationale verschillen in geluk optreden (Inglehart, 1977 a en b). Eén onderzoek uit deze reeks is hier gebruikt om een verdere analyse binnen Europa mogelijk te maken. Het betreft hier een onderzoek in 9 landen, eveneens uit 1975:⁸

Groot-Brittannië (incl. Noord Ierland, N = 1325), Ierland (996), Frankrijk (1156), West Duitsland (1039), Italië (1043), Nederland (1039), België (1507), Luxemburg (311), Denemarken (1073).

Dit onderzoek bevat helaas geen geluksvraag naar het model van Cantril. Wel is een andere vraag opgenomen, die op zich ook goed bruikbaar is. Deze luidt als volgt:

'All things considered, how satisfied or dissatisfied are you with your life as a whole these days — very satisfied, fairly satisfied, not very satisfied, not satisfied at all, don't know?'

Later in het interview is dezelfde vraag nogmaals herhaald, maar werd in plaats van de bovengenoemde antwoordcategorieën een 11-punt schaal aan de respondenten voorgelegd, waarop een score 0 overeen komt met 'not satisfied at all' en een score van 10 met 'very satisfied'. Mede in verband met de vergelijkbaarheid met de gegevens uit het Gallup-onderzoek zal in de hiernavolgende analyse voornamelijk aandacht worden besteed aan de gemiddelde scores op deze 11-punt schaal.

Uit **tabel 2** blijkt, dat binnen Europa de verschillen mindergroot zijn dan bij een vergelijking op wereldniveau, maar dat de mensen toch lang niet overal even gelukkig zijn. De Fransen en de Italianen zijn relatief ongelukkig (zoals ook blijkt uit **tabel 1**), terwijl de Denen, de Belgen en de Ieren het meest gelukkig zijn. De overige landen nemen een tussenpositie in.

Hoe betrouwbaar zijn deze gegevens? De eerste vraag die hier opkomt is of de mensen in de diverse landen en werelddelen met de gestelde vragen uit de voeten kunnen. Het is bijvoorbeeld best mogelijk dat in sommige landen de mensen minder geneigd zijn om over hun leven na te denken, minder goed weten wat ze van hun leven vinden of minder geneigd zijn daarover te praten. Uit zowel **tabel 1** als **tabel 2** blijkt echter, dat in de meeste landen de 'non-response' klein is. Dit valt op te vatten als een indicatie dat de overgrote meerderheid van de respondenten de gestelde vragen kan en wil beantwoorden. Het is dus niet waarschijnlijk dat bijvoorbeeld de lage scores in Afrika en Azië door dit soort verschillen veroorzaakt zijn.

Een andere vraag is of een dergelijk oordeel over het eigen leven iets meer is dan een momentopname. Met andere woorden: zegt een antwoord op zo'n vraag iets over hoe de ondervraagde over het algemeen tegen zijn leven aankijkt, of wordt het antwoord sterker bepaald door bijvoorbeeld zijn stemming op dat moment? Verschillende onderzoekers hebben mensen meerdere keren ondervraagd. Daaruit bleek dat veranderingen meer uitzondering dan regel zijn.⁹ Ook geluksgemiddelden per land blijken vrij stabiel door de tijd. Dit bleek althans voor de Verenigde Staten in de naoorlogse jaren (Smith, 1979). Ook voor Europa is hiernaar enig onderzoek verricht. Inglehart heeft duidelijk aangetoond dat de mensen in de genoemde 9 EG-landen over de periode 1973-1976 ongeveer even gelukkig zijn gebleven. Ook traden er nauwelijks verschuivingen op in de onderlinge posities van deze landen, wanneer ze geordend werden naar het geluk

van de bewoners. Bijvoorbeeld, uit 5 verschillende surveys bleek, dat de Fransen en de Italianen het minst gelukkig zijn (zie Inglehart, 1977a, p. 460). Vandaar dat Inglehart concludeerde: "Unmistakeably, the cross-national differences do not reflect an accident, but a real and re-markably deep-seated attribute of the respective publics" (Inglehart, 1977b, p. 154).

Dat het geluk in de genoemde 9 Europese landen redelijk stabiel is kan, gezien het voorgaande, opgevat worden als een indicatie dat de hier gebruikte geluksgegevens voor deze landen betrouwbaar zijn. Uit de analyse van Inglehart blijkt dit ook nog op andere manieren. Hij toonde o.a. aan, dat de gevonden verschillen in geluk werkelijk internationale verschillen zijn en niet ontstaan zijn door taalverschillen. Bijvoorbeeld, zowel de Vlamingen (Nederlands sprekend) als de Walen (Frans sprekend) zijn gelukkiger dan de Fransen (zie verder Inglehart, 1977b, p. 154-157).

In hoeverre de gegevens uit het Gallup-onderzoek betrouwbaar genoemd kunnen worden, is veel moeilijker vast te stellen. Vooral in een aantal derde-wereld landen is nog nauwelijks onderzoek verricht. Bovendien is Cantrils 'self-anchoring' methode tot op heden minder gebruikelijk. Alleen in Amerika is deze methode meerdere malen toegepast. Uit deze onderzoeken blijkt, dat deze methode met ander geluksonderzoek overeenkomstige resultaten oplevert.¹⁰

De gegevens uit het Gallup-onderzoek zijn verder tot op heden alleen te vergelijken met de resultaten van Cantrils eigen onderzoek uit ca. 1960. In 15 jaar kan er natuurlijk nogal wat veranderen in een land. Uit een vergelijking van de 5 landen die in beide onderzoeken zijn betrokken, blijkt echter dat deze landen, geordend naar het geluk van de inwoners, nagenoeg dezelfde posities behouden. In beide onderzoeken blijkt bijvoorbeeld, dat de mensen in de VS het gelukkigst en in India het minst gelukkig zijn.¹¹ Ook de 'self-anchoring' methode lijkt dus stabiele gegevens op te leveren. Bovendien blijkt uit zowel het Gallup-onderzoek als uit het onderzoek van Cantril, dat de 'self-anchoring' methode resultaten oplevert, die sterk overeenkomen met de antwoorden op een meer directe vraag naar 'tevredenheid met het leven als geheel'.¹² Met deze methode wordt dus niet iets heel anders gemeten dan met de meer gebruikelijke geluksvragen.

Al met al kan worden geconcludeerd, dat de in [tabel 1](#) en [2](#) gepresenteerde cijfers werkelijk iets zeggen over het menselijk geluk in deze landen en werelddelen.

2. **Waarom zijn mensen niet in alle landen even gelukkig?**

Zoals reeds vermeld, was het Cantril die als eerste internationaal vergelijkend onderzoek naar geluk verrichtte. Hij was ook de eerste die heeft geprobeerd de verschillen in geluk te verklaren. Hij zocht het vooral in 'economische ontwikkeling'. In zijn onderzoek rond 1960 in 14 landen vond hij een duidelijk verband tussen gemiddeld geluk enerzijds en een index van ontwikkeling anderzijds (Cantril, 1965, p. 184 e.v.). De rangordekorrelatie bedroeg +.67 ($p < .01$). Deze samenhang is in meer aanschouwelijke vorm weergegeven in [plot 1](#). Hieruit blijkt duidelijk dat mensen in de meer ontwikkelde landen over het algemeen gelukkiger zijn.

Easterlin zette echter een aantal vraagtekens bij deze resultaten. (Easterlin, 1974, p. 104-106). Hij benadrukte dat voor 10 van de 14 landen de verschillen in geluk — hoewel in een aantal gevallen significant (bij een verschil van 0.2) — te klein zijn om er enige waarde aan toe te kennen (voor deze 10 landen variëren de gemiddelden tussen de 4.5 en 5.4; zie de plot). Bovendien worden naar zijn mening de geluksscores voor 2 van de overige 4 landen veeleer bepaald door

extreme politieke omstandigheden: een geslaagde revolutie in Cuba en langdurige politieke ongeregelde heden in de Dominicaanse Republiek. Hieruit volgt, dat de door Cantril gevonden samenhang tussen welvaart en geluk voornamelijk veroorzaakt wordt door de grote verschillen in zowel welvaart als geluk tussen slechts 2 van de 14 landen, namelijk de Verenigde Staten en India. Easterlin beschouwde dit als een ondersteuning van zijn stelling, dat geluk primair relatief is en dus eerder afhankelijk van hoe mensen een bepaalde situatie beoordelen dan van die situatie zelf. Hij voerde hiervoor nog andere gegevens aan. Hij toonde bijvoorbeeld aan, dat de economische groei van na de tweede wereldoorlog het geluk van de Amerikanen niet heeft bevorderd (idem, p. 108-111), maar dat de levensvoldoening in dat land wel afhangt van de relatieve inkomenspositie.

Easterlin loopt echter wat al te makkelijk over de bevindingen van Cantril heen. Inderdaad zijn een aantal van diens verschillen aan de kleine kant. Dat neemt echter niet weg dat er toch ook een aantal duidelijke verschillen optreden. Bovendien lijken deze verschillen niet los te staan van maatschappelijke omstandigheden. Zo zijn in India de mensen relatief ongelukkig en het is een erg arm land. Anderzijds zijn de mensen gemiddeld het meest gelukkig in de Verenigde Staten, het rijkste land met tevens een hoge mate van politieke vrijheid. De mogelijke invloed van politieke factoren als vrijheid en onrust op geluk blijkt, zoals Easterlin zelf aangeeft, ook uit de extreem lage levensvoldoening in de Dominicaanse Republiek en de relatief hoge levensvoldoening van de Cubanen. Dat maatschappelijke omstandigheden niet van invloed zouden zijn op geluk lijkt dus op zijn minst twijfelachtig.

Toch wijst ook het onderzoek van Inglehart in deze richting. Op basis van de eerder genoemde onderzoeken in de 9 E.G.-landen kwam hij tot soortgelijke conclusies als Easterlin. De door hem gevonden internationale verschillen in geluk hingen niet samen met het welvaartsniveau in deze landen. Weliswaar waren de bewoners van Denemarken (het rijkste van deze landen) gemiddeld het gelukkigst en de bewoners van Italië (het op één na armste land) het minst gelukkig, maar er waren duidelijke uitzonderingen. Bijvoorbeeld in Ierland (het allerarmste van de 9 landen) waren de mensen in vergelijking met een aantal veel rijkere landen (o.a. Frankrijk en West Duitsland) gedurende de gehele onderzoeksperiode een stuk gelukkiger (Inglehart, 1977a, p. 460). Dit laatste is vooral verbazingwekkend, daar Ierland tijdens deze surveys niet alleen het armste land was, maar tevens gebukt ging onder een relatief hoge inflatie en werkloosheid. Ook waren de mensen in Noord Ierland, waar een burgeroorlog woedt, relatief tevreden met het leven; tevredener dan in Groot- Brittannië.

Op basis van deze gegevens concludeerde Inglehart dat, in ieder geval binnen de rijkere landen, verschillen in geluk niet zonder meer verklaard kunnen worden uit verschillen in sociaal-economische omstandigheden. Hij veronderstelt dat, wanneer eenmaal een bepaald bestaansminimum gegarandeerd is, economische factoren op de duur minder belangrijk worden en mensen in toenemende mate ook niet-materiële wensen en verlangens, zoals inspraak en zelfontplooiing, gaan koesteren (Inglehart, 1977a, o.a. p. 150). Dit zou erop kunnen wijzen, dat in rijkere landen veeleer politieke factoren als vrijheid en democratie van belang zijn voor geluk.

2.1 Geluk en sociaal-economische omstandigheden.

Zoals al opgemerkt, concludeerde Easterlin dat welvaart niet uitmaakt voor geluk. Ook Inglehart kwam tot een zelfde conclusie, maar voegde daaraan toe dat deze

wellicht alleen opgaat voor de rijkere landen. Om dit te toetsen heb ik een aantal analyses uitgevoerd op materiaal uit de twee eerder genoemde onderzoeken uit 1975. Daarbij heb ik niet alleen naar het welvaartsniveau gekeken, maar ook naar economische stabiliteit en mate van sociale zekerheid.

Welvaart. Dat welvaart gelukkig maakt wordt veelal als vanzelfsprekend aangenomen. Vrijwel iedereen gaat er van uit dat het leven in de rijke landen leuker is dan in de ontwikkelingslanden en dat we het nu 'beter' hebben dan in 1930 of zelfs in 1950.

Toch is er ook twijfel. Sinds de zestiger jaren is er een groeiend aantal mensen dat het belang van materiële welvaart en verdere economische groei relativeert. Uit het voorgaande bleek bovendien dat ook de onderzoeksresultaten betreffende de relatie welvaart - geluk niet éénduidig waren

In **plot 2** zijn de geluksgegevens uit het Gallup-onderzoek afgezet tegen het bruto nationaal produkt per hoofd van de bevolking (een betrouwbare indicator voor welvaart). Er blijkt een duidelijke samenhang op te treden. In de arme werelddelen zijn de mensen over het algemeen minder gelukkig dan in de meer welvarende landen. Dit blijkt ook uit de correlatiecoëfficiënt. Deze is zeer hoog en duidelijk significant.¹³

Opvallend is verder, dat verschillen in welvaart vooral van invloed zijn op het geluk binnen de armere gebieden. In Azië is het BNP per hoofd \$ 219,— en de mensen zijn er relatief ongelukkig. Dit geldt vooral voor India, waar het economisch ontwikkelingsniveau nog lager ligt (\$ 140,-). In Afrika is het BNP per hoofd \$ 435, dus tweemaal zo hoog en de mensen zijn er ook duidelijk gelukkiger. In Latijns Amerika is het BNP per hoofd \$ 1048,—, dus weer ruim tweemaal zo hoog, en weer ligt het gemiddelde geluk aanmerkelijk hoger. Hierna worden de verschillen veel minder duidelijk. Weliswaar is nog sprake van een stijgende lijn, maar in Latijns Amerika zijn de mensen zeker even gelukkig als in tal van andere, veel rijkere, landen zoals Japan of Frankrijk. Vooral een zeer laag welvaartsniveau, zoals in Azië en Afrika, is dus niet bevorderlijk voor een gelukkig bestaan.

In **plot 3** zijn geluk en welvaart in de 9 Europese landen tegen elkaar afgezet. Hieruit blijkt eveneens dat binnen de rijkere landen verschillen in welvaart niet samenhangen met geluk. Bijvoorbeeld in Ierland, het armste land, zijn de mensen gelukkiger dan in tal van veel rijkere landen, zoals Frankrijk en Duitsland

Dit roept twee vragen op. De eerste is, waarom op mondiaal niveau welvaart en geluk *wel* samenhangen en de tweede, waarom dit binnen Europa *niet* zo is.

Een antwoord op de eerste vraag is waarschijnlijk, dat welvaartsverschillen tussen ontwikkelingslanden veelal consequenties hebben voor de voorziening van elementaire levensbehoeften, maar tussen de rijke landen niet. Door middel van een uitvoerige padanalyse van gegevens over ca. 115 landen toonde Bertrand onlangs aan dat een situatie van meer elementair menselijk 'welzijn' alleen kan bestaan bij een zeker niveau van economische ontwikkeling (eveneens gemeten d.m.v. het BNP per hoofd). Andere, meer politieke factoren — zoals de mate van democratie en de duur en omvang van sociale zekerheidsprogramma's — waren voor 'welzijn' van ondergeschikt belang (Bertrand, 1981, p. 219-233).¹⁴ Voor de gebieden uit het Gallup-onderzoek bleek eveneens dat het BNP per hoofd van de bevolking sterk samenhangt met een aantal indicatoren voor meer elementair menselijk welzijn, zoals extreme armoede, gemiddelde caloriekonsumptie,

levensduur en kindersterfte. Een zekere mate van economische ontwikkeling is dus voor het menselijk welzijn van fundamenteel belang.

Zoals uit het voorgaande bleek, zijn vooral de mensen in Afrika en Azië relatief ongelukkig. Als welvaart voornamelijk van belang is voor geluk voorzover deze bijdraagt tot een situatie van meer elementair welzijn, dan zal vooral in deze werelddelen het welzijn laag moeten zijn. Daar de mensen in Latijns Amerika ongeveer even gelukkig zijn als de inwoners van verschillende meer welvarende landen, zal de situatie in Latijns Amerika in dit opzicht al veel rooskleuriger moeten zijn.

Uit de gegevens in [plot 4 t/m 7](#) blijkt dat dit duidelijk het geval is. Alleen in de onderontwikkelde gebieden leven nog grote groepen van de bevolking in extreme armoede en is sprake van chronische ondervoeding. De gebieden onderscheiden zich dan ook door een extreem hoge kindersterfte en een lage gemiddelde levensduur. Azië en Afrika komen wat dat betreft veel slechter uit de bus dan Zuid-Amerika. Het percentage van de bevolking dat in extreme armoede leeft ligt in Latijns Amerika veel lager dan in Azië en Afrika, terwijl de verschillen tussen Latijns Amerika en de rijkere gebieden veel kleiner zijn ([plot 4](#)). Ook de voedselsituatie is in Latijns Amerika ten opzichte van Azië en Afrika relatief gunstig. De gemiddelde caloriekonsumptie per hoofd van de bevolking is in Latijns Amerika en in de rijkere landen gemiddeld genomen voldoende (boven de 100 procent), maar in Azië en Afrika niet ([plot 3](#)). Dit alles heeft ook duidelijke consequenties voor de gemiddelde levensduur en de kindersterfte. De levensduur in Azië en Afrika is een stuk lager, en de kindersterfte een stuk hoger dan in Latijns Amerika. De verschillen tussen Latijns Amerika en de overige gebieden zijn wederom veel kleiner ([plot 6 en 7](#)). Welvaart blijkt dus vooral van belang voor geluk, voorzover deze brede lagen van de bevolking in staat stelt de touwtjes aan elkaar te knopen en te overleven. Dit blijkt ook uit de correlatie-koëfficiënten. Deze zijn zeer hoog en duidelijk significant.¹⁵

De gegevens vormen dus een ondersteuning van de eerder genoemde veronderstelling van Inglehart dat welvaart vooral van invloed is op het menselijk geluk voorzover deze een zeker bestaansminimum garandeert. De opvatting, dat geluk volstrekt relatief is, valt in dat licht niet vol te houden. In situaties van armoede en ondervoeding is het geluk steevast laag, ook al is er sprake van een cultuur waarin de nadruk ligt op berusting, zoals in India overwegend het geval is.

Dan de vraag, waarom binnen de rijkere landen welvaart en geluk niet (meer?) samenhangen. Het antwoord hierop hangt nauw met de vorige samen. Easterlin stelde dat mensen hun materiële wensen en verlangens afstemmen op het welstandsniveau van hun referentiegroepen en dat daarom verschillen in welvaart tussen landen niet samenhangen met verschillen in geluk. Zoals bleek, gaat deze redenering bij een vergelijking op wereldniveau niet op. Voor landen waar een zeker bestaansminimum gegarandeerd is heeft Easterlin echter wellicht deels gelijk.

De hypothese van Inglehart gaat verder. Inglehart veronderstelt, dat binnen de rijkere landen, naast een verhoging van materiële aspiraties, ook een geleidelijke verschuiving van waardenprioriteiten plaats vindt. Materialistische waarden — zoals economische en fysieke veiligheid — worden hier minder belangrijk. Post-materialistische waarden — zoals vrijheid, medezeggenschap en zelf-ontplooiing — zouden daarentegen steeds meer terrein winnen (Inglehart, 1977a, vooral pt. II).

Ingleharts veronderstelling is deels gebaseerd op de motivatietheorie van Maslow. Volgens deze theorie zijn menselijke behoeften hiërarchisch geordend. Dit wil

zeggen, dat latent aanwezige behoeften zich pas echt doen gelden als de behoeften van een eerder, meer basaal nivo grotendeels bevredigd zijn (Maslow, 1954).

Maslow onderscheidt vijf nivo's van menselijke behoeften. Ten eerste zijn er de 'fysiologische' behoeften, zoals aan voedsel en slaap. Deze worden gevolgd door respectievelijk de behoeften aan 'veiligheid en zekerheid', aan 'liefde en verbondenheid' en aan zaken als 'prestige en zelfrespekt'. Tenslotte postuleert hij een hoogste behoefte aan 'zelf-ontplooiing', waarvan overigens nogal onduidelijk is wat daaronder precies begrepen moet worden. Ingleharts hypothese komt erop neer, dat de meeste mensen in de rijkere landen redelijk verzadigd zijn geraakt voor wat betreft 'laag' in de hiërarchie staande behoeften. Haast niemand lijdt nog honger en kou en de vele jaren van vrede en voorspoed gaven velen ook het gevoel van veiligheid. Daarom zouden nu de 'hogere' behoeften manifest worden: behoeften aan verbondenheid, respect en zelf-ontplooiing. Als we ervan uitgaan, dat de bevrediging van behoeften bevorderlijk is voor geluk, dan volgt uit deze hypothese, dat binnen de rijkere landen materiële verlangens deels het veld moesten ruimen voor andere wensen en verlangens en dat economische groei daar dan ook minder toevoegt aan geluk.

De opvatting van Inglehart is een vooruitgang op die van Easterlin. Hij verklaart namelijk niet alleen waarom binnen Europa *geen* samenhang optreedt tussen welvaart en geluk, maar ook waarom dit op mondiaal niveau *wel* het geval is. De vraag is nu of er binnen de rijkere landen ook inderdaad een verschuiving van waardenprioriteiten ten gunste van post-materialistische waarden heeft plaatsgevonden. Inglehart vond wel enige gegevens die in die richting wijzen. Ze betreffen echter een beperkt aantal landen en de onderzoeksperiode is bovendien nogal kort. Materiaal van het Gallup-onderzoek biedt in feite sterkere argumenten voor zijn stelling. In navolging van Cantril is in dit onderzoek, direct voor de vraag naar geluk, aan de mensen gevraagd wat hun wensen en verlangens en wat hun angsten en zorgen voor de toekomst zijn. Uit de antwoorden blijkt dat overal ter wereld economische factoren het meest genoemd worden, maar dat dit inderdaad sterker het geval is in de armste gebieden. In alle landen noemt steeds een klein percentage primair sociale en politieke kwesties als vrijheid, politieke stabiliteit en gerechtigheid. In de armere gebieden is dit percentage echter duidelijk lager (1-2 procent) dan in de rijkere landen (5-8 procent). Er zijn ook aanwijzingen dat materiële verlangens meer op de achtergrond zijn geraakt in de rijke landen tussen 1960 en 1975. De onderzoeken van Cantril en Gallup dekten deels dezelfde landen. Bij vergelijking blijkt dat in de Verenigde Staten, in West Duitsland en — in mindere mate — in Brazilië de mensen minder gericht zijn geraakt op hun persoonlijke economische situatie, terwijl in India eerder een toename hierin te constateren valt. Daarentegen zijn er geen duidelijke aanwijzingen dat de verminderde nadruk op 'lage' behoeften gepaard is gegaan met meer aandacht voor 'hogere' zaken. In Duitsland en de Verenigde Staten bleek in die 15 jaar geen toenemende gerichtheid op zaken als 'zelf-verbetering' en 'persoonlijke rijpheid' op te treden. Wel werden recreatie en vrijetijdsbesteding wat meer genoemd.

Al met al lijkt het toch aannemelijk dat mensen in de rijkere landen momenteel minder gericht zijn op materiële zaken dan in de armere landen. Dit wil echter niet zeggen, dat bij toenemende welvaart altijd en overal een dergelijke verschuiving van waardenprioriteiten plaatsvindt. Ook dient in het oog gehouden te worden, dat het antwoord op een vraag naar wensen en angsten voor de toekomst zich veelal niet zondermeer laat vertalen in termen van Maslows

behoeftheniërarchie. Toch lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat binnen de westerse landen welvaart en geluk niet samenhangen, omdat de mensen in deze landen tot op zekere hoogte gewend zijn geraakt aan materiële overvloed en hun geluk meer in andere zaken zijn gaan zoeken.

Economische stabiliteit. Naast welvaart is wellicht ook economische stabiliteit van belang voor geluk, misschien vooral in de arme gebieden. Een instabiele economische situatie confronteert de mensen daar het meest direct met (de mogelijkheid van) armoede en ondervoeding. Binnen de meer welvarende landen kan economische instabiliteit echter eveneens gevoelens van bestaansonzekerheid en onveiligheid oproepen en zo van invloed zijn op het geluk. Een stabiele situatie daarentegen zal de materiële basis versterken en zo wellicht ook bevorderen dat mensen toekomen aan het vervullen van niet-materiële wensen en verlangens. Kortom, het valt te verwachten dat, zowel op mondiaal niveau als binnen Europa, economische stabiliteit in een land zal bijdragen tot het geluk van de daar wonende mensen.

Economische stabiliteit is echter een breed begrip. Lang niet alle aspecten die het omvat zijn even goed gedocumenteerd; zeker niet voor wat de arme landen betreft. Voor de landen uit het Gallup-onderzoek waren alleen gegevens beschikbaar over de verandering in het BNP per hoofd van de bevolking en voor de stijging in de kosten van het levensonderhoud gedurende de laatste vijf jaar. Voor de 9 E.G.-landen zijn daarnaast nog gegevens over het relatieve aantal werklozen bekeken.

Uit **tabel 3** blijkt, dat binnen Europa verschillen in geluk niet samenhangen met verschillen in economische groei, noch met de stijging in de kosten van het levensonderhoud en het percentage werklozen. Ook op mondiaal niveau was geen verband aanwezig tussen geluk en economische groei ($r = + .14$, ns / $n = 17$), en de stijging in de kosten van het levensonderhoud ($r = -.08$, ns / $n = 17$). We moeten dus concluderen, dat uit deze gegevens niets blijkt van een eventuele samenhang van economische stabiliteit en geluk. Mogelijkerwijs zijn economische factoren dus toch alleen van belang voorzover deze een zeker bestaansminimum garanderen.

Andere verklaringen zijn echter niet uitgesloten. De hier gepresenteerde betreffen een periode van economische groei en vooruitgang in vrijwel alle delen van de wereld. Weliswaar traden er internationale verschillen op, maar het waren bijvoorbeeld in alle gevallen verschillen in economische *groei*. Het blijft dus de vraag wat — met name in de westerse landen — de gevolgen van bijvoorbeeld een voortgaande economische recessie zullen zijn, ook al blijft een zeker bestaansminimum gegarandeerd.

Sociale zekerheid. De economische groei van na de tweede wereldoorlog leidde in de westerse landen niet alleen tot een enorme verhoging van de levensstandaard, maar vormde tevens de basis voor het ontstaan van, wat men noemt, de verzorgingsstaat. De verschuiving in waardenprioriteiten, waarover Inglehart spreekt, vol trok zich ook duidelijk in de politiek. Niet alleen werd iedereen materiële welvaart beloofd, maar ook zaken als eerlijk delen en gelijke ontplooiingskansen kwamen steeds meer voor in de vaandels van de politieke partijen. De functies van de overheid werden steeds verder uitgebreid. In de huidige verzorgingsstaat stelt men de overheid zelfs veelal mede verantwoordelijk voor het *geluk* van de mensen.

In het kader van dit hoofdstuk is vooral interessant in hoeverre het netwerk van sociale voorzieningen, dat zodoende is geweven, het menselijk geluk ook inderdaad bevordert. Deze voorzieningen waren er in de eerste instantie op gericht om mensen een bepaalde mate van bestaanszekerheid te verschaffen. In dat verband is er ook steeds gestreefd naar volledige werkgelegenheid. Daarnaast is in veel landen een breed scala van overheidsvoorzieningen ontstaan, waaronder staatsgezondheidszorg, bejaardenzorg en allerlei faciliteiten op het vlak van kunst en recreatie.

Of dit alles het geluk van mensen ook werkelijk bevordert, is slechts gedeeltelijk te onderzoeken. Voor de landen uit de derde wereld zijn wederom nauwelijks gegevens aanwezig. Alleen over de uitgaven voor volksgezondheid zijn wat dat betreft gegevens beschikbaar. Voor de 9 EG-landen zijn er ook gegevens over de uitgaven voor het totale pakket van sociale voorzieningen.

Uit **tabel 3** blijkt, dat binnen Europa de toch wel aanzienlijke verschillen in uitgaven voor sociale zekerheid en volksgezondheid niet samenhangen met verschillen in geluk. Vooral de positie van Ierland is frappant. De uitgaven voor sociale zekerheid waren hier relatief laag, terwijl de mensen er relatief gelukkig waren. Dit is vooral opvallend, daar Ierland het armste van deze landen is, met in deze periode tevens de geringste economische groei, de hoogste stijging in de kosten van het levensonderhoud en het hoogste relatieve aantal werklozen. Evenals bij economische stabiliteit moeten we dus concluderen, dat sociale zekerheid of niet van belang is voor geluk, of dat het voorzieningennivo in alle landen voldoende is om een redelijk tevreden bestaan voor het merendeel van de bevolking mogelijk te maken.

Voor de landen uit het Gallup-onderzoek waren slechts gegevens over de uitgaven voor volksgezondheid beschikbaar. Hier bleek wel een samenhang met geluk op te treden ($r = + .69$, $p < .001$ / $n = 17$). Evenals bij het BNP (zie **plot 2**) was hier sprake van een curve-lineair verband, met een afnemend effect op geluk bij hogere uitgaven. Waarschijnlijk is dit echter goeddeels een schijnverband, omdat de hoogte van de uitgaven voor volksgezondheid hier zeer sterk samenhangen met het BNP ($r = + .94$, $p < .001$ / $n = 17$). Dit gegeven vormt dus eerder een ondersteuning voor de eerder behandelde stelling, dat welvaart vooral van belang is voor geluk, voorzover deze bijdraagt tot een situatie van meer elementair menselijk welzijn. Voor dat laatste is een minimum aan medische voorzieningen een noodzakelijke voorwaarde.

2.2 *Geluk en politieke omstandigheden*

Het is niet onwaarschijnlijk, dat het geluk van de mensen in een land niet alleen afhankelijk is van sociaal-economische omstandigheden, maar dat ook politieke factoren een rol spelen. Dit bleek al eerder bij de bespreking van Cantrils onderzoek. Bij de vraag waarom de mensen in de Dominicaanse Republiek zo ongelukkig zijn en de Cubanen juist relatief gelukkig, werd zowel door Cantril als door Easterlin gewezen op de politieke omstandigheden in deze landen.

Met name binnen Europa is een nadere analyse van de invloed van politieke factoren interessant. Voorzover onderzocht, bleek in deze landen niets van een samenhang tussen geluk en sociaal-economische omstandigheden. Het blijft hier dus de vraag, hoe de niet onaanzienlijke verschillen in geluk dan wèl te verklaren zijn.

Hieronder zal ik twee politieke factoren onder de loupe nemen, namelijk de mate van vrijheid en democratie en de mate van politieke onrust. Voor deze variabelen waren gegevens beschikbaar over de periode rond 1975.

Vrijheid en democratie. Dat politieke en kulturele vrijheid bevorderlijk is voor geluk lijkt haast vanzelfsprekend. Mensen kunnen materieel weinig tekort komen, maar toch gebukt gaan onder de repressie van een totalitair regime. Anderzijds hebben mensen, naarmate een land democratischer is, meer mogelijkheden om hun wensen kenbaar te maken en om daadwerkelijke invloed uit te oefenen op het overheidsbeleid. Dit laatste is waarschijnlijk vooral van belang voor het geluk van de inwoners van de meer welvarende landen. Gezien Ingleharts stelling, dat de mensen in de rijkere landen in toenemende mate een veelheid van aspiraties en interesses ontwikkelen, zou dus vooral in deze landen niet alleen de afwezigheid van repressie, maar vooral ook de aanwezigheid van vrijheid het geluk kunnen bevorderen. Het is interessant om na te gaan of dit ook werkelijk zo is.

Gegevens over democratie en vrijheid voor de periode rond 1975 zijn tot op heden nauwelijks aanwezig. Ik vond alleen gegevens over 'persvrijheid' in het begin van de zeventiger jaren. Het gaat hier om de mate waarin de media in een bepaald land de vrijheid hebben om hun eigen lokale en nationale overheden te bekritisieren (Kurian, 1979).¹⁶ Persvrijheid is niet precies hetzelfde als democratie of vrijheid in het algemeen, maar is toch een betere indicator voor de mate van democratie in een land dan men op het eerste gezicht zou verwachten. Uit het al eerder genoemde onderzoek van Bertrand naar de effecten van politieke democratie bleek dat persvrijheid zeer sterk samenhangt met, wat Bertrand noemde, 'liberale democratie' en 'belangendemocratie'. Beide variabelen betreffen de rechten en mogelijkheden van burgers om het overheidsbeleid te beïnvloeden. Bij liberale democratie gaat het vooral om de meer principiële, grondwettelijk vastgelegde rechten en mogelijkheden, terwijl bij belangendemocratie eerder de concrete mogelijkheden door middel van georganiseerde belangengroeperingen centraal staan.¹⁷ Beide aspecten staan tot op zekere hoogte los van elkaar. Een land kan in principe democratisch zijn zonder dat er veel concrete mogelijkheden zijn om het overheidsbeleid te beïnvloeden. Het omgekeerde komt in de praktijk minder voor (Bertrand 1981, H.6). Deze democratiescores zijn eveneens in de analyse betrokken. Ze betreffen een eerdere periode, namelijk 1960-1965. Dit lijkt echter niet zo bezwaarlijk, daar politieke stelsels over het algemeen niet zo snel veranderen.

Het bleek dat zowel de persvrijheid als de beide indicatoren van Bertrand sterk met geluk samenhangen. Dit geldt zowel voor de landen en werelddelen uit het Gallup-onderzoek als voor 8 van de 9 EG-landen.¹⁸ In de meest democratische landen zijn mensen dus over het algemeen gelukkiger.

Op mondiaal nivo is dit niet zo verwonderlijk. Uit Bertrands onderzoek bleek al, dat de meer democratische gebieden over het algemeen tevens relatief welvarend zijn (zie noot 14). Hetzelfde blijkt uit een analyse van gegevens over de Gallup-landen. Bijvoorbeeld uit **plot 8** blijkt, dat de persvrijheid duidelijk het laagst is in de armste gebieden, Azië en Afrika. Toch wil dat nog niet zeggen, dat de samenhang volledig veroorzaakt wordt door welvaartsverschillen.

De gegevens over de negen Europese landen wijzen in ieder geval op een van het welvaartsnivo onafhankelijke invloed van democratie en vrijheid op geluk. Zoals we hiervoor al gezien hebben hangen verschillen in welvaart tussen deze landen niet samen met internationale verschillen in geluk. Ook zijn de meer welvarende

landen hier niet democratischer. Bijvoorbeeld, in **plot 9** kunnen we zien dat Frankrijk en Italië de minst democratische landen van de EG zijn. Italië is echter relatief arm, terwijl Frankrijk eerder welvarend is. Een zeker nivo van democratie en vrijheid lijkt dus, in ieder geval binnen de rijkere landen, bevorderlijk voor het geluk van mensen. Ook deze gegevens lijken er dus op te wijzen dat, als eenmaal een zeker bestaansminimum gegarandeerd is, niet-ekonomische factoren belangrijker worden voor het menselijk geluk.

Toch kan bepaald niet gezegd worden dat verschillen in vrijheid en democratie alle verschillen in geluk binnen Europa verklaren. Het blijft bijvoorbeeld enigszins vreemd dat de Ieren zo gelukkig zijn.¹⁹ Er is dus nog wel meer aan de hand.

Politieke onrust. Eerder kwam al naar voren, dat de mensen in de Dominicaanse Republiek waarschijnlijk zo ongelukkig waren omdat sprake was van langdurige politieke ongeregelheden. In Cuba daarentegen waren de mensen juist relatief gelukkig na een geslaagde revolutie. Dit lijkt er enerzijds op te wijzen, dat politieke onrust typisch afbreuk doet aan het geluk van mensen. Het is anderzijds ook evident, dat onrust en revolutie soms noodzakelijk zijn om wezenlijke verbeteringen tot stand te brengen en zo wellicht ook bevorderlijk kunnen blijken voor geluk.

Het is niet eenvoudig om vast te stellen naar welke kant de balans meestal doorslaat. Ook over de mate van politieke (on)rust zijn niet veel geschikte onderzoeksgegevens voorhanden. Voor de periode rond 1975 waren slechts voldoende gegevens aanwezig om een analyse voor acht van de negen EG-landen uit te voeren. Deze gegevens hebben betrekking op het hele scala van vormen die politieke onrust kan aannemen: van protestdemonstraties tot revoluties.²⁰

Zoals uit **plot 10** blijkt is in deze landen sprake van een sterke negatieve samenhang tussen onrust en geluk. In landen, waar in deze periode relatief veel sociale en politieke onrust voorkwam, waren de mensen over het algemeen minder gelukkig dan in landen waar het rustiger is.

Het is echter nog maar de vraag of deze statistische samenhang voortkomt uit een effect van politieke onrust op geluk. Het omgekeerde zou ook wel een het geval kunnen zijn (bij de eerder besproken factoren lag zo'n omgekeerd effect veel minder voor de hand). Politieke onrust kan soms voortvloeien uit latente onvrede met het bestaan onder de bevolking. Barnes, Farah & Heunks (1979) vonden in hun onderzoek echter slechts een zwakke samenhang tussen wat zij noemen 'protest potential' en geluk. Zij konkluderden dat ontevredenheid zich lang niet altijd vertaalt in politieke actie (p. 396). Dit is ook niet zo verwonderlijk. Ontevredenheid kan namelijk ook leiden tot apathie, terwijl geluk juist zou kunnen samenhangen met een zekere aktiebereidheid.

De situatie ligt bovendien nog gekompliceerder. Uit de plot blijkt, dat de relatie tussen politieke onrust en geluk voornamelijk veroorzaakt wordt door de posities van Frankrijk en Italië. Zoals bleek zijn dit tevens de minst democratische landen. Democratie en politieke (on)rust staan dus niet los van elkaar. Politieke onrust zou bijvoorbeeld kunnen ontstaan als gevolg van een gebrek aan democratische vrijheden.²¹ Anderzijds kan onrust ook leiden tot zowel een verhoging als tot een inkrimping van dergelijke vrijheden. Uit de gegevens blijkt echter ook, dat politieke onrust en geluk ook los van het nivo van democratie samenhangen. Bijvoorbeeld in Ierland, een land dat zeker niet democratischer is dan een aantal andere landen uit dit onderzoek, zijn de mensen relatief gelukkig, wellicht mede als gevolg van een hoge mate van politieke rust.

3. **Konklusies**

Dit hoofdstuk ging over de vraag of mensen in het ene land gelukkiger zijn dan in het andere en of deze verschillen samenhangen met maatschappelijke omstandigheden. Het bleek dat beide delen van deze vraag bevestigend beantwoord kunnen worden. Er treden duidelijke internationale verschillen in geluk op en deze staan bovendien niet los van de sociaal-ekonomische en politieke omstandigheden ter plaatse.

Sociaal-ekonomische omstandigheden als welvaart, ekonomische stabiliteit en sociale zekerheid bleken vooral van belang voor geluk voorzover het de direkte overlevingskansen van mensen betreft. Als eenmaal een bestaansminimum voor grote delen van de bevolking gegarandeerd is, worden factoren als welvaart minder belangrijk. Het lijkt erop dat voorbij dit punt een geleidelijke verschuiving van waardenprioriteiten plaatsvindt. In de westerse, geïndustrialiseerde landen zijn de mensen in ieder geval minder exclusief gericht op het verbeteren van hun persoonlijke ekonomische situatie.

In de meer welvarende landen zijn het dan ook eerder politieke dan ekonomische omstandigheden die het geluk van de gemiddelde burger beïnvloeden. Met name vrijheid en democratie, wellicht gekoppeld aan politieke rust, blijken daar van belang voor geluk.

De opvatting dat maatschappelijke omstandigheden niet van invloed zijn op geluk is hiermee dus wel achterhaald. Dit wil uiteraard niet zeggen, dat de subjektieve maatstaven die mensen hanteren bij het beoordelen van hun situatie niet van belang zouden zijn voor hoe gelukkig zij zich voelen. Wel is aangetoond dat, los van deze maatstaven, maatschappelijke kondities aanwijsbaar zijn die het opbouwen van een gelukkig bestaan bevorderen of belemmeren.

NOTEN

- De gegevens uit dit artikel komen voort uit een groter onderzoek naar geluk onder leiding van Ruut Veenhoven. De resultaten zullen in meer uitgebreide vorm besproken worden in zijn dissertatie 'Conditions of happiness', die begin 1984 verschijnt.
- In 9 landen werd een representatieve steekproef uit de bevolking de volgende vraag voorgelegd: 'How satisfied are you with the way you are getting on now - very, all right, dissatisfied, don't know?' De verdelingen waren als volgt:

Propoities

	'very satisfied'	'allright'	'dissatisfied'	'don't know'	N
Noorwegen	21	67	10	2	1030
Australië	22	57	20	1	945
Verenigde Groot	15	57	26	2	1015
Nederland	12	52	33	3	1195
Mexico	8	54	34	4	942
Italië	20	18	61	1	1752
West Duitsland	5	45	46	4	1078
Frankrijk	2	51	44	3	3371
	2	27	56	15	1000

- De gestelde vragen luiden als volgt: 'all of us want certain things out of life. When you think about what really matters in your own life, what are your wishes and hopes for the future? In other words, if you imagine your future in the best possible light, what would your life look like then, if you are to be happy?'

'Now, taking the other side of the picture, what are your fears and worries about the future? In other words, if you imagine your future in the worst possible light, what would your life look like then?'

'Here is a picture of a ladder. Suppose we say that the top of the ladder represents the best possible life for you and the bottom represents the worst possible life for you. Where on the ladder do you feel you personally stand at the present time?'

10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0

4. De verdelingen waren als volgt:

	Proporties				Gemiddelden	N
	hoog (7-10)	midden (4-6)	laag (0-3)	geen antwoord		
Ver. Staten	51	41	7	1	6.6	1549
Cuba	45	43	9	3	6.4	992
Egypte	30	51	17	2	5.5	499
Israël	29	50	19	2	5.3	1170
W.Duitsland	24	59	14	3	5.3	480
Japan		(niet gepresenteerd)			5.2	972
Joegoslavië	21	57	21	1	5.0	1523
Philippijnen	21	54	24	1	4.9	500
Panama	18	54	26	2	4.8	642
Nigeria	21	46	28	5	4.8	1200
Brazilië	18	33	28	19	4.6	2168
Polen		(niet gepresenteerd)			4.4	1464
India	4	42	39	15	3.7	2366
Dominic. Rep.	1	13	84	2	1.6	814

5. Onderzoeksmethode en de belangrijkste resultaten van dit onderzoek zijn o.a. gepubliceerd in Gallup (1976/77). Het hier gebruikte onderzoeksmateriaal is deels niet in publikaties terug te vinden. De gegevens zijn ons ter beschikking gesteld door het NIPO, dat met Gallup geaffilieerd is.

6. In het oorspronkelijke onderzoek maakt Japan deel uit van Azië. Hier zijn voor Azië scores berekend exclusief Japan, terwijl Japan als 7e gebied in de analyse is betrokken. Dit omdat Japan in een aantal opzichten nogal afwijkt van de overige Aziatische landen.

In het Gallup-onderzoek zijn de geluksscores voor de verschillende werelddelen bepaald aan de hand van de scores voor de betrokken landen. De score voor elk land is hierbij gewogen voor het relatieve aantal inwoners in dat land ten opzichte van het totale aantal inwoners in alle betrokken landen gezamenlijk. De score voor Azië is door mij volgens dezelfde methode aangepast.

Bij het berekenen van de scores voor de verschillende werelddelen op de andere, in paragraaf 2 opgevoerde, variabelen is dezelfde procedure gevolgd. Voor sommige van deze variabelen waren geen gegevens voor één of een paar kleinere landen beschikbaar. Dit heeft echter in geen van de gevallen noemenswaardige consequenties gehad.

7. De volgende landen en werelddelen zijn in dit onderzoek betrokken:

- Noord-Amerika (N= 2046): Verenigde Staten (1014), Canada (1032);
- Latijns Amerika (N = 2059): Brazilië (382), Columbia (385), Mexico (350), Equador (46), Porto Rico (300), Argentinië (167), Peru (94), Venezuela (76), Chili (70), Guatemala (39), Bolivia (36), Uruguay (55), El Salvador (25), Paraguay (20), Nicaragua (14);
- West Europa (N = 2241): Frankrijk (330), Italië (309), Groot-Britannië (307), West-Duitsland (303), Nederland (170), Spanje (150), Denemarken (108), Zwitserland (89), Finland (86), België (126), Zweden (79), Noorwegen (57), Portugal (39), Griekenland (39), Oostenrijk (33), Ierland (12), Luxemburg (4);
- Afrika (bezuiden de Sahara, N = 914): Nigerië (377), Tanzania (105), Kenia (98), Zuid-Afrika (82), Oeganda (75), Sahel (Upper Volta, Mali, Malawi) (70), Ivoorkust (68), Senegal (24), Rhodesië (15);
- Azië (N = 872): India (354), Japan (337), Indonesië (80), Philippijnen (26), Thailand (24), Zuid-Korea (23), Chinese Republiek (10), Sri Lanka (9), Maleisië (7), Singapore (2);
- Australië (N = 301).

8. De gegevens zijn o.a. gepubliceerd in Commission of the European Communities (1975) en in Inglehart (1977a).

9. Voor een uitgebreide bespreking van dit thema zie Veenhoven (1984, hoofdstuk 3).

10. Evenals uit andere studies (zie b.v. Smith, 1979) blijkt uit onderzoek m. b.v. de 'self-anchoring' methode dat het geluk in Amerika over een periode van 17 jaar redelijk stabiel is. In 1959 was de gemiddelde score 6.6 (Cantril, 1965), in 1964 en 1971 resp. 6.9 en 6.6 (Cantril & Roll, 1971) en in 1975 6.7 (tabel 1).
11. De gemiddelde scores over deze landen waren als volgt (vergelijk even tueel noot 4 en tabel 1)
- | | ca. 1960 | 1975 |
|------------------|----------|------|
| Verenigde Staten | 6.6 | 6.7 |
| West Duitsland | 5.3 | 6.6 |
| Brazilië | 4.6 | 6.2 |
| Japan | 5.2 | 5.8 |
| India | 3.7 | 3.4 |
12. Cantril vond in zijn onderzoek in de Verenigde Staten (N = 1549) een correlatie-coëfficiënt tussen beide vragen van +.36. In het Gallup-onderzoek was de correlatie tussen deze beide vragen op basis van de nationale gemiddelden zelfs nagenoeg gelijk aan 1 ($r = +.98$, $p < .001$). Uit beide onderzoeken bleek bovendien dat op de vraag naar tevredenheid met het leven in elk van de onderzochte landen iets hoger gescoord werd dan op de vraag volgens het 'self-anchoring'-principe (in het Gallup-onderzoek varieerden de verschillen in gemiddelden van 0.9 in Noord Amerika en Australië tot 0.2 - 0.3 in Azië, Afrika en Japan). Cantril verklaart dat als volgt: 'This is doubtless because in the self-anchoring questions people had been encouraged to dream about the ideal life for themselves, thus creating the highest aspirations they could, which were still realistic in their own terms' (zie Cantril, 1965, p. 266). Daar de tevredenheidsvraag sterk lijkt op de in het onderzoek van de Europese Commissie gebruikte vraag, is dit tevens een verklaring voor de iets hogere scores in tabel 2 in vergelijking met tabel 1. Beide vragen zijn gezien het voorafgaande als indicatief voor geluk te beschouwen.
13. In alle analyses zijn steeds Pearsons correlatie-coëfficiënten gebruikt. Voor de gegevens over de landen en werelddelen uit het Gallup-onderzoek zijn hierbij twee methoden gehanteerd. Enerzijds zijn correlaties berekend op basis van de gegevens over de 7 belangrijkste gebieden (zoals bij de **plots 4 t/m 7**). Anderzijds zijn correlaties berekend voor gegevens over het maximale aantal eenheden (zoals bij **plot 2**). Bij de laatste methode is overlapping vermeden. Bijvoorbeeld, de scores voor Latijns Amerika zijn dan niet opgenomen, maar in plaats daarvan zijn de scores voor Brazilië, voor Mexico en voor het totaal van de overige Latijns-Amerikaanse landen gebruikt. (De laatste scores zijn apart berekend volgens de methode zoals omschreven in noot 6). Het maximale aantal eenheden is hier zeventien, namelijk de Verenigde Staten, Canada, Brazilië, Mexico, overige Latijns Amerikaanse landen (N = 13), Groot Britannië, Frankrijk, West Duitsland, Italië, Benelux, Scandinavië, overige Europese landen (N = 6), Afrika, India, Japan, overige Aziatische landen (N = 8), Australië (vergelijk event. tabel 1 en noot 7). Aangezien hier geen gebruik is gemaakt van aselechte steekproeven uit een grotere populatie, is het werken met significantie-waarden enigszins dubieus. Met enige voorzichtigheid zijn de Gallup-landen echter op te vatten als een steekproef uit de niet-kommunistische landen en de 9 Europese landen als een steekproef uit de meer welvarende van deze landen.
14. Bertrand ontwikkelde een faktor die hy 'algemeen welzijn' noemde. Deze omvatte indicatoren voor de te verwachten levensduur, kindersterfte, basisschoolparticipatie, alfabetisatie en huisvesting. Uit zijn analyse bleek, dat ruim 80 procent van de variantie in het algemeen welzijn verklaard kon worden door het nivo van economische ontwikkeling. De mate van democratie in de diverse landen leek in eerste instantie ook van invloed op het welzijn. Hier bleek echter sprake van een schijneffect, veroorzaakt door het feit, dat de meer welvarende landen over het algemeen tevens democratischer zijn.
15. De analyse van Bertrand wijst ook in deze richting. De relatie tussen economische ontwikkeling en algemeen welzijn bleek eerder logaritmisch dan lineair van aard. Inhoudelijk komt dit erop neer, dat welvaart vooral van invloed is op het welzijn in de minder welvarende gebieden. Bij een toenemende welvaart wordt het effect op het welzijn steeds geringer. Bertrand bepaalde, dat boven een BNP per hoofd van ongeveer \$ 1200,- (dus ongeveer de situatie in Latijns Amerika) verdere verschillen in welvaart nauwelijks meer uitmaken voor het welzijn. De relatie welvaart—welzijn verloopt dus ongeveer hetzelfde als de relatie welvaart—geluk.
16. De index voor persvrijheid is ontwikkeld door de School voor Journalistiek aan de Universiteit van Missouri. Twee inwoners van het land zelf en twee buitenlanders stelden de persvrijheid in elk land vast aan de hand van 23 items, zoals wettelijke controle, selectie bij het vrijgeven van overheidsnieuws, en censuur. De scores variëren van -4 (geen vrijheid) tot +4 (maximale vrijheid). Zij zijn ontleend aan Kurian (1979; p. 312).
17. Liberale democratie is gemeten door middel van een cluster van indicatoren betreffende geïnstitutionaliseerde vrijheidsrechten, partijstelsel en pluriformiteit. De indicatoren voor belangendemocratie betreffen meer de concrete invloed van allerlei belangengroeperingen (zie Bertrand, 1981, o.a. p. 162).

18.	de korrelatie-coëfficiënten zijn als volgt:	Gallup - landen	EG - landen
	persvrijheid x geluk	$r = +.65$ $p < .01$	$r = +.63$ $p < .05$
	liberale democratie x geluk	$r = +.47$ $p < .05$	$r = +.67$ $p < .05$
	belangendemocratie x geluk	$r = +.80$ $p < .01$	$r = +.56$ ns

De korrelaties voor de Gallup-landen zijn gebaseerd op de gegevens voor 17 (kombinaties van) landen (zie noot 13). Over persvrijheid waren geen gegevens beschikbaar voor Luxemburg. Hier is het aantal EG-landen dus 8 in plaats van 9.

19. Overigens blijkt dat, wanneer aan de mensen uit de 9 EG-landen gevraagd werd hoe 'gelukkig' ze waren in plaats van naar 'tevredenheid met hun leven', de Ieren als relatief minder gelukkig uit de bus komen (zie Commission of the European Communities, p. 154). Dit verandert echter niets fundamenteels aan de conclusies in dit hoofdstuk.
20. De index voor politieke onrust is ontwikkeld op het Centrum voor Sociale Analyse in Birmingham (New York). Hij omvat het aantal (sluip)-moorden, algemenestakingen, guerilla incidenten, kabinetcrises, politieke zuiveringen, relletjes, revoluties en tegen de overheid gerichte demonstraties. De gegevens hebben betrekking op de periode 1975-1978, dus voor het jaar waarin de geluksgegevens verzameld zijn en later. Ze zijn ontleend aan Kurian (1979; no. 41). Voor Luxemburg waren geen gegevens beschikbaar. Het aantal landen is hier dus 8. Ook waren gegevens over politieke onrust beschikbaar voor een eerdere periode (over 1958-1967; zie Hibbs, 1973). Omdat een nadere analyse van deze gegevens teveel ruimte in beslag zou nemen zijn deze hier niet gebruikt. Ze zullen in de dissertatie van Ruut Veenhoven nader besproken worden.
21. Ook uit de studie van Bertrand bleek, dat 'gewelddadigheid' (een factor die politieke onrust omvatte) niet los staat van de mate van democratie. Liberale democratie bleek geweldbevorderend, en elangendemocratie geweldverlagend te werken (de totale verklaarde variantie was echter minder dan 20 procent). Bertrand konkludeerde: 'Het geven van democratische rechten zonder georganiseerde kanalen wekt kennelijk frustaties op, georganiseerde belangenarticulatie daarentegen maakt allerlei vormen van politiek geweld overbodig'. (Bertrand, 1981, p. 222). Dit verklaart wellicht de hoge mate van politieke onrust in Italië. Italië is niet minder democratisch dan een aantal andere EG-landen voorzover het liberale democratie betreft. Op belangendemocratie scoort Italië echter het laagst. De relatief hoge mate van politieke onrust in Frankrijk wordt hierdoor echter niet verklaard. Dit land scoort vooral relatief laag op liberale democratie.

LITERATUUR

- Barnes, S.H., Farah, B.G. & Heunks, F., (1979)
Personal Dissatisfaction;
in Barnes, S.H., Kaase, M. e.a.: 'Political action: Mass participation in five western democracies'; Beverly Hills.
- Bertrand, A.F.M., (1981)
Politieke democratie en welzijn;
Samson, Alphen a/d Rijn.
- Cantril, A.H. & Roll, C.W. jr (1971)
Hopes and fears of the American people;
Universe Books, New York.
- Cantril, H., (1965)
The pattern of human concerns;
Rutgers University Press, New Jersey.
- Commission of the European Communities, (1975)
European men and women;
Brussel.
- Easterlin, R.A., (1973)
Does money buy happiness?
The Public Interest, no. 30, p. 3-10.
- Easterlin, R.A., (1974)
Does economic growth improve the human lot?;
in David, P.A. & Meivin, W.R. (eds.): 'Nation and households in economic growth';
Stanford University Press, California.
- Eurostat: (1980)
De sociale indicatoren voor de Europese Gemeenschap 1960-1978;
België.
- Gallup, G.H., (1976/77)
Human needs and satisfactions: A global survey;
The Public Opinion Quarterly, vol. 41, winter 1976-1977.
- Hibbs, D.A. jr, (1973)
Mass political violence: A cross-national causal analysis;
John Wiley & Sons, New York.
- Inglehart, R., (1977a)
Political dissatisfaction and mass support for social change in advanced industrial society;
Comparative Political Studies, vol. 10, no. 3.
- Inglehart, R., (1977b)
The silent revolution;
Princeton University Press, New Jersey.

International Labour Office, (1979)
The cost of social security; ninth international inquiry,
1972-1974; Geneve.

Kurian, G.T., (1979)
The book of world rankings;
MacMillan Reference Books, U.S.A.

Maslow, A.H., (1954)
Motivation and personality;
New York: Harper.

United Nations, (1977)
Compendium of social statistics;
New York. 1980

U.S. Department of Commerce, (1975)
Historical statistics of the United States, Pt. I;
Washington D.C.

Veenhoven, R., (1984)
Conditions of Happiness,
proefschrift in druk.

World Bank, (1975)
World Bank atlas,
Washington. 1977

TABEL 1: Geluk in verschillende delen van de wereld in 1975

Gebied/land	Proporities				Gemiddelden
	hoog (7-10)	midden (4-6)	laag (0-3)	geen antwoord	
Noord Amerika	56	37	6	1	6.7
Verenigde Staten	56	37	6	1	6.7
Canada	63	34	3	0	7.0
Latijns Amerika	44	43	13	0	6.0
Brazilië	42	48	10	0	6.2
Mexico	42	51	7	0	6.2
West Europa	45	46	8	1	6.3
Groot Brittannië	53	45	2	0	6.8
Frankrijk	36	52	12	0	5.8
West Duitsland	50	43	3	4	6.6
Italië	32	52	16	0	5.6
Benelux	43	47	10	0	6.0
Scandinavië	78	19	3	0	7.6
Afrika (ten Z.v.d. Sahara)	17	55	28	0	4.6
Azië (excl. Japan)	10	41	48	1	3.8
India	7	36	55	2	3.4
Japan	32	58	10	0	5.8
Australië	62	35	3	0	7.0

TABEL 2: Geluk in de negen EG-landen in 1975

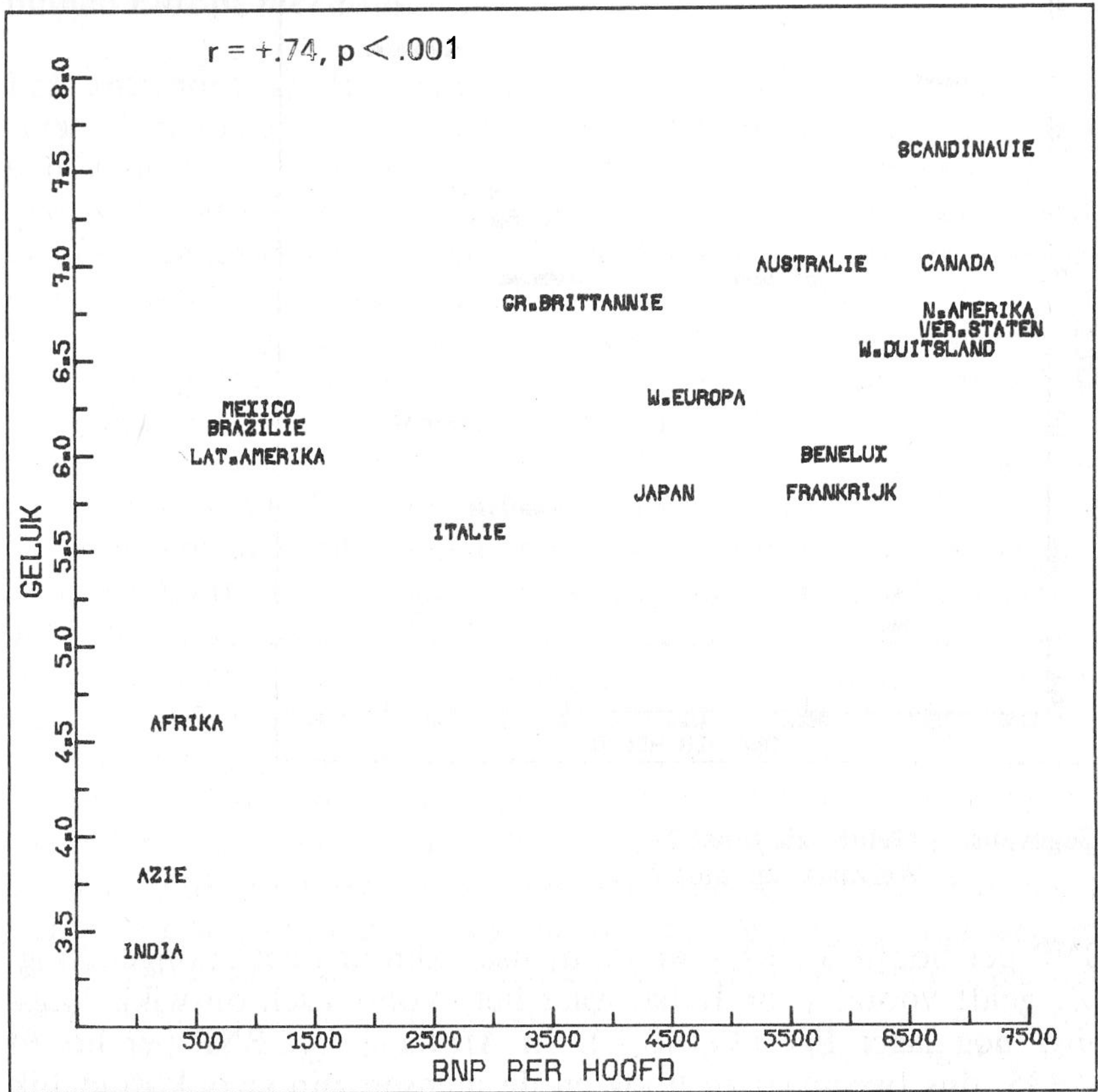
Land	Proporties					Gemiddelden
	zeer te-vreden	redelijk tevr.	niet zo tevr.	in het geheel niet tevr.	weet niet	
Groot Brittannië	33	53	9	3	2	7.5
Noord Ierland	37	49	8	3	3	?
Ierland	36	52	9	3	0	8.2
Frankrijk	16	59	16	7	2	6.7
West Duitsland	13	66	16	2	3	7.0
Italië	7	52	28	10	3	6.3
Nederland	33	52	7	2	6	7.5
België	39	52	5	2	2	7.8
Luxemburg	26	45	15	7	7	7.7
Denemarken	51	41	4	0	4	8.3

TABEL 3: Welvaart, economische stabiliteit, sociale zekerheid en geluk in negen EG-landen rond 1975.

Land	Welvaart	Economische groei	Stijging levenskosten	Werkloosheid	Sociale zekerheid	Uitgaven volksgezondheid	Geluk
Gr. Brittannië	3780	2.0	2.2	3.8	14.6	193	7.5
Ierland	2390	1.3	2.2	8.7	15.8	46	8.2
Frankrijk	5950	3.4	1.7	3.9	21.6	340	6.7
W. Duitsland	6670	1.9	1.4	4.2	20.3	424	7.0
Italië	2810	1.7	2.0	5.3	21.4	136	6.3
Nederland	5750	2.2	1.7	4.0	24.8	336	7.5
België	6270	3.9	1.6	5.3	20.9	301	7.8
Luxemburg	6020	1.5	1.6	0.2	17.2	112	7.7
Denemarken	6810	1.7	1.7	4.6	21.0	470	8.3
Korrelatie met geluk:	+ .15 (ns)	-.19 (ns)	+ .10 (ns)	+ .17 (ns)	-.33 (ns)	+ .00 (ns)	

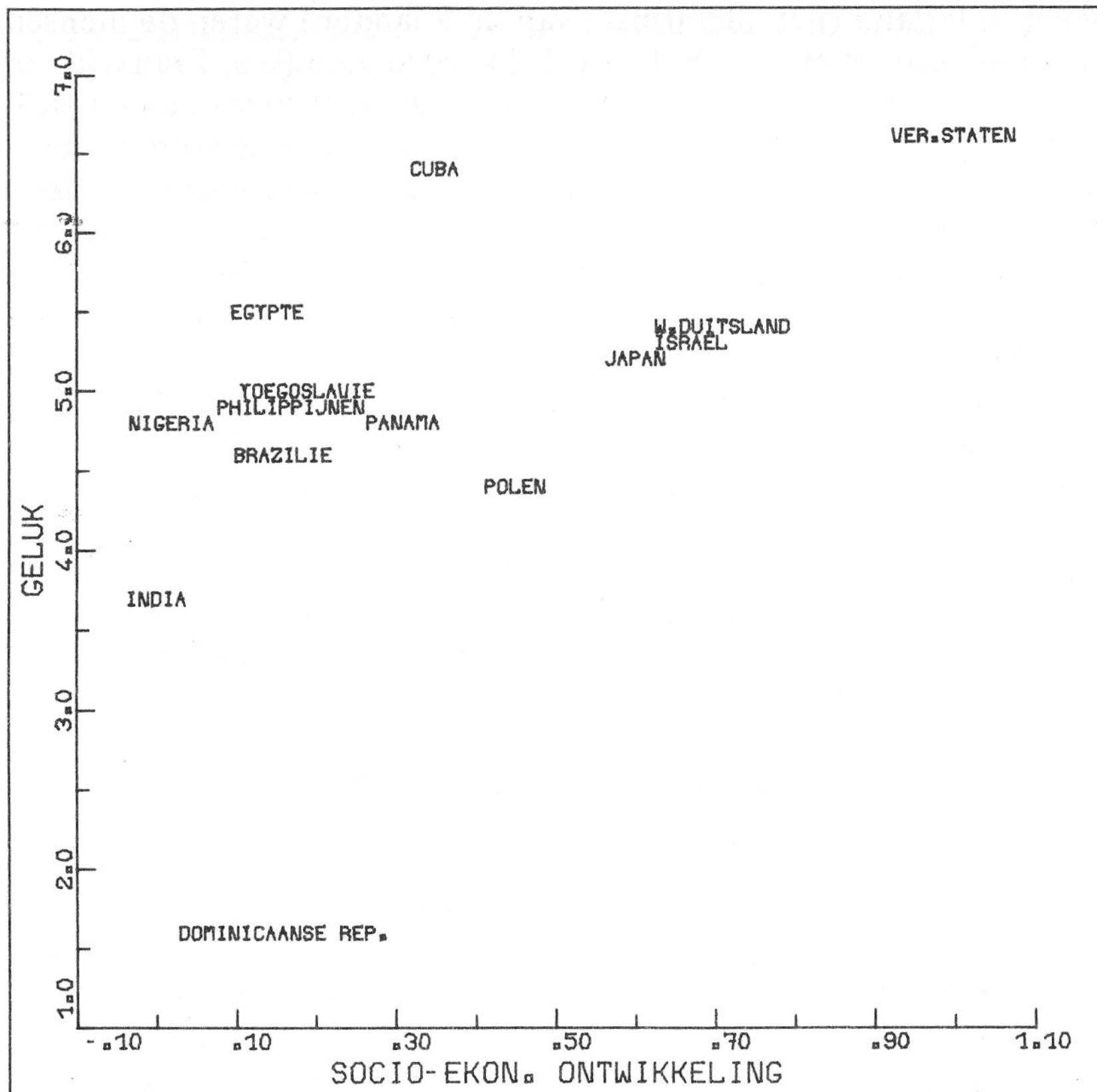
- Gegevens:
- Geluk: zie plot 2.
 - Welvaart:
 - Economische groei: groei van het BNP per hoofd in de periode 1970-1975 (ontleend aan: World Bank Atlas, 1977).
 - Stijging van de kosten van levensonderhoud: Konsumenten prijsindex voor 1976 in vergelijking met 1970 (ontleend aan: Kurian, 1979).
 - Werkloosheid: percentage geregistreeerde werklozen ten opzichte van de totale beroepsbevolking in 1975 (ontleend aan: Eurostat, 1980).
 - Sociale zekerheid: totale uitgaven voor sociale zekerheid als percentage van het BNP in 1974 (ontleend aan: International Labour Office, 1979).
 - Uitgaven voor volksgezondheid (medische zorg en andere voorzieningen) door overheden, per hoofd van de bevolking in dollars in 1976 (ontleend aan Kurian, 1979).

Plot 2. Welvaart en geluk in verschillende delen van de wereld in 1975.



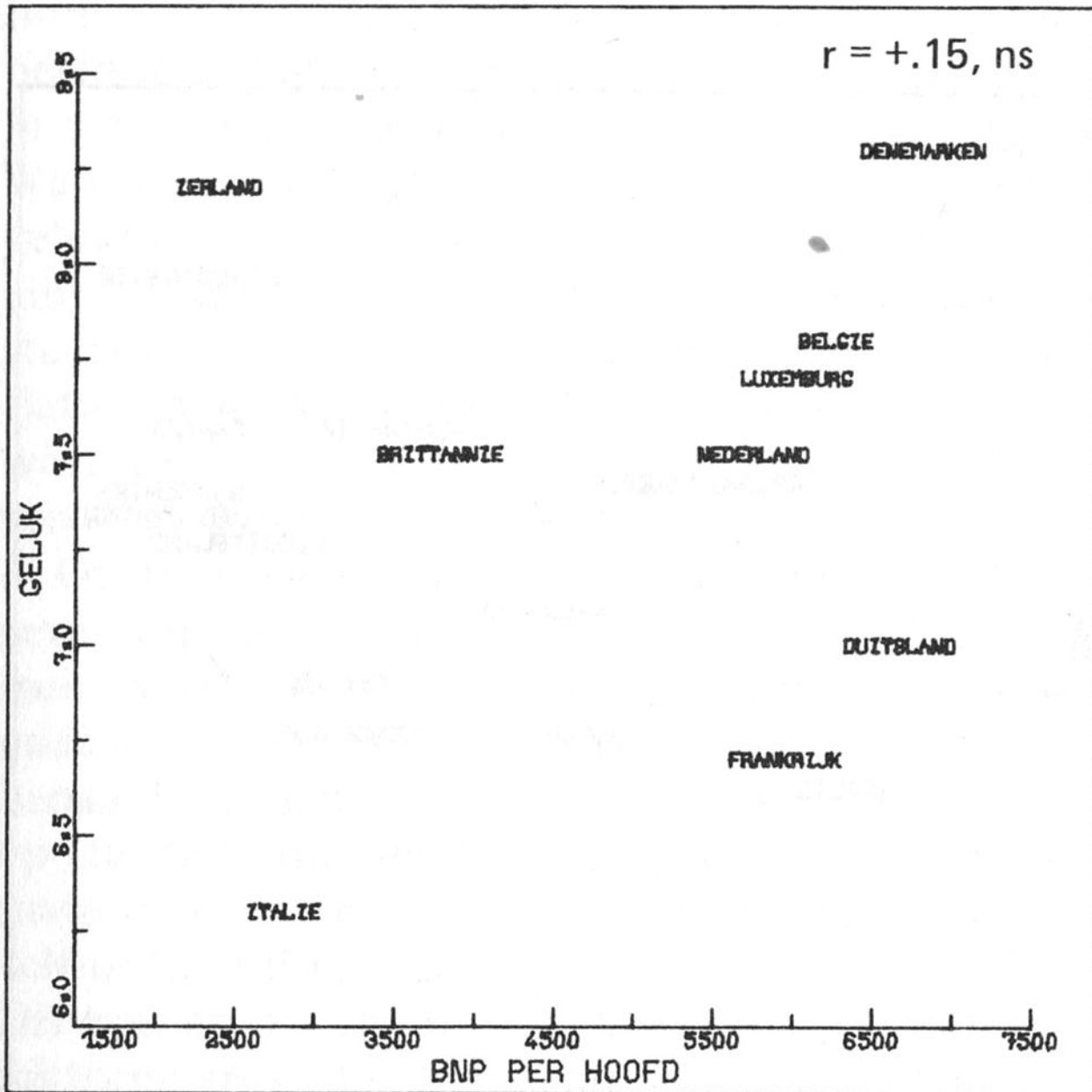
- Gegevens: – Geluk: zie tabel 1.
 – Welvaart: BNP per hoofd van de bevolking in US \$ in 1975
 (ontleend aan World Bank Atlas, 1977).

Plot 1: Welvaart en geluk in 14 landen rond 1960.



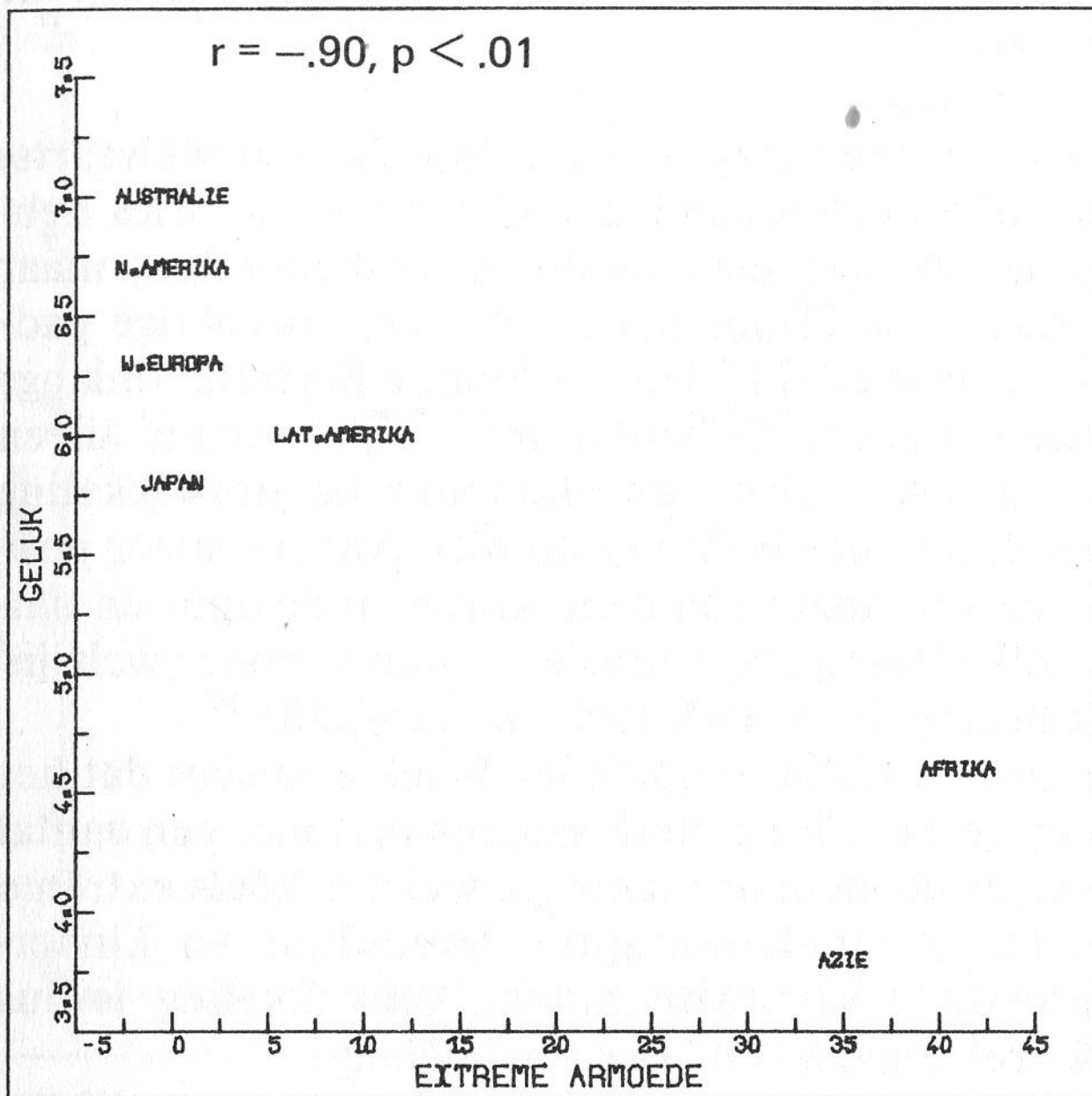
Gegevens ontleend aan Cantril, 1965: 184 e.v.

Plot 3: Welvaart en geluk in negen E.G.-landen in 1975.



Gegevens: – Geluk: zie tabel 2.
– Welvaart: zie plot 2.

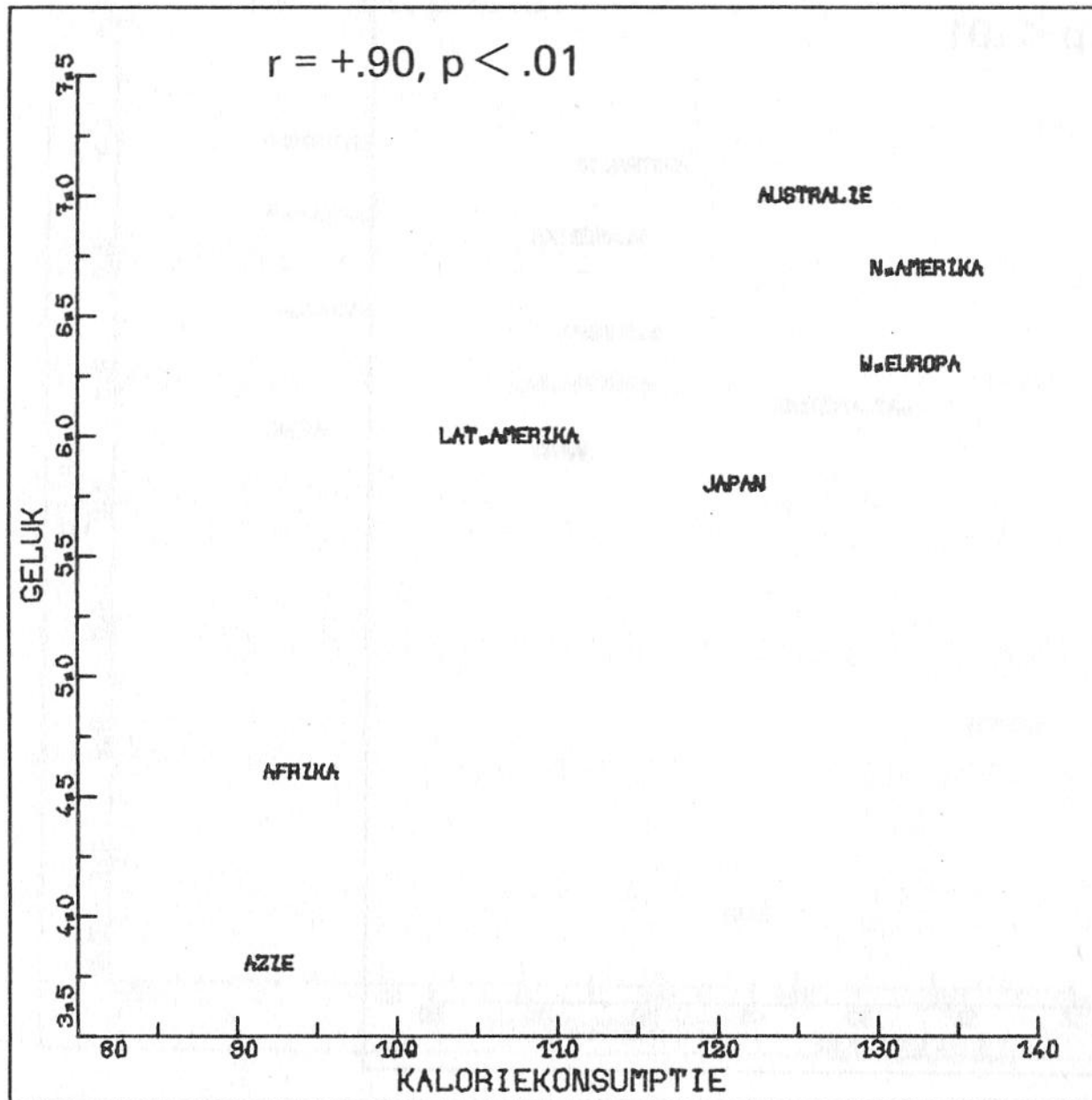
Plot 4: Extreme armoede en geluk rond 1975 in zeven werelddelen.



Gegevens: — Geluk: zie tabel 1.

- Extreme armoede: Percentage van de bevolking onder de armoedegrens (als vastgesteld voor ontwikkelingslanden) in 1977 (ontleend aan Kurian, 1979).

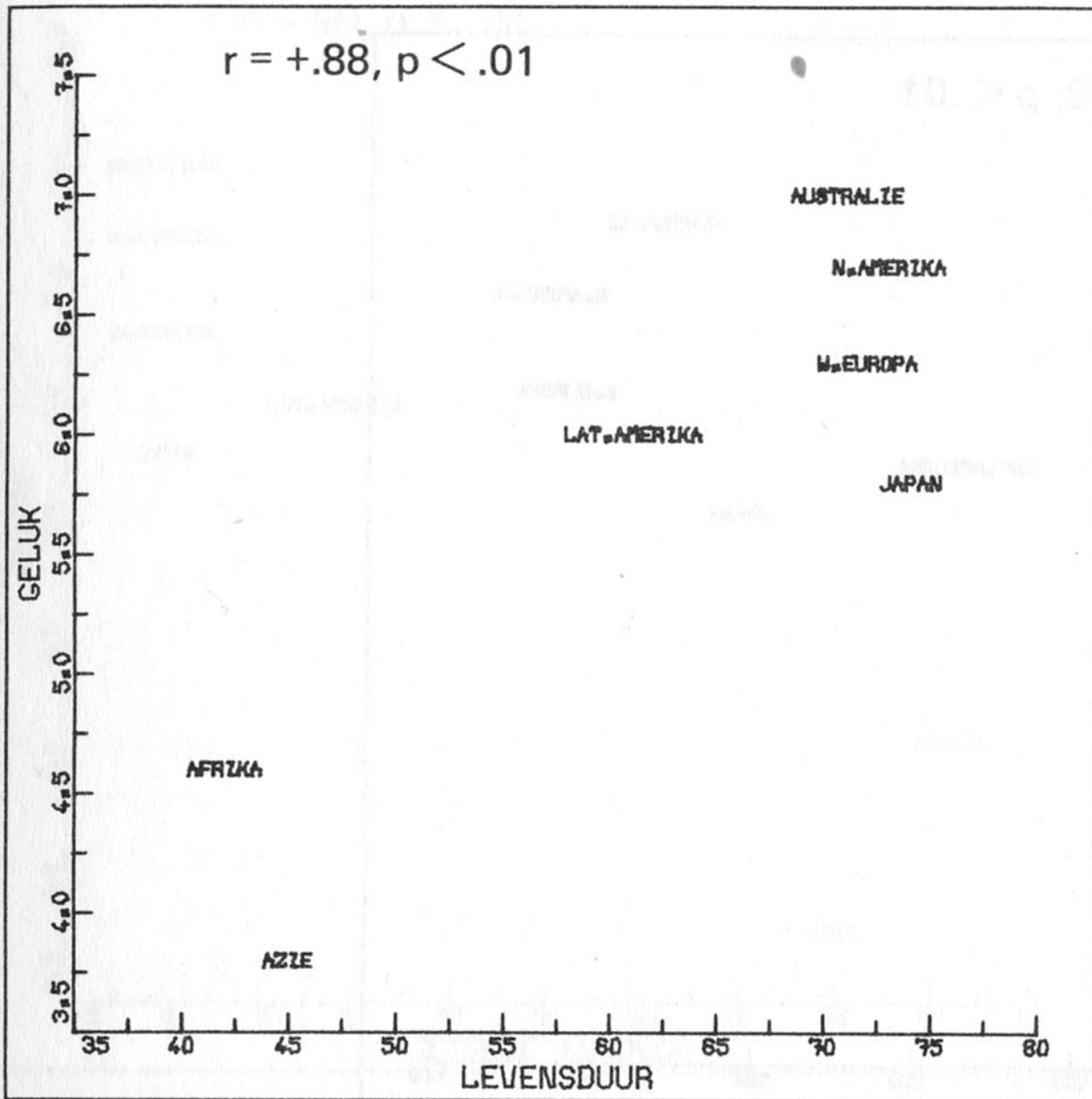
Plot 5: Kalorieconsumptie en geluk rond 1975 in zeven werelddelen.



Gegevens: — Geluk: zie tabel 1.

- Kalorieconsumptie: Gemiddelde dagelijkse kalorieconsumptie per hoofd van de bevolking, uitgedrukt in het percentage van de hoeveelheid dat in de geldende klimatologische omstandigheden minimaal vereist is, in de periode 1972-1974 (ontleend aan United Nations, 1977).

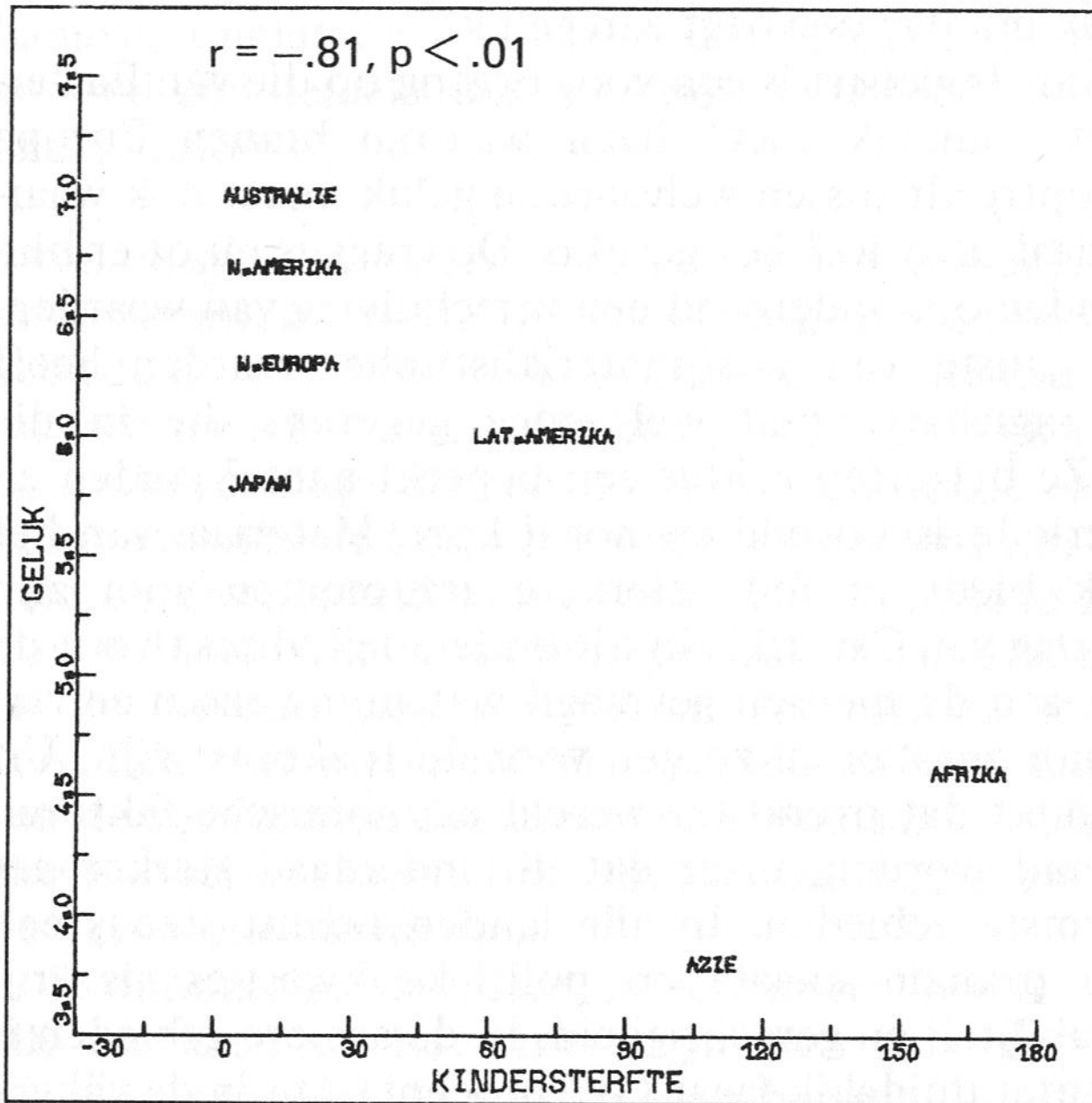
Plot 6: Gemiddelde levensduur en geluk rond 1975 in zeven werelddelen.



Gegevens: – Geluk: zie tabel 1.

- Levensduur berekend aan de hand van gegevens over verwachte levensduur voor mannen en vrouwen in de periode 1970-1975 (ontleend aan Kurian, 1979).

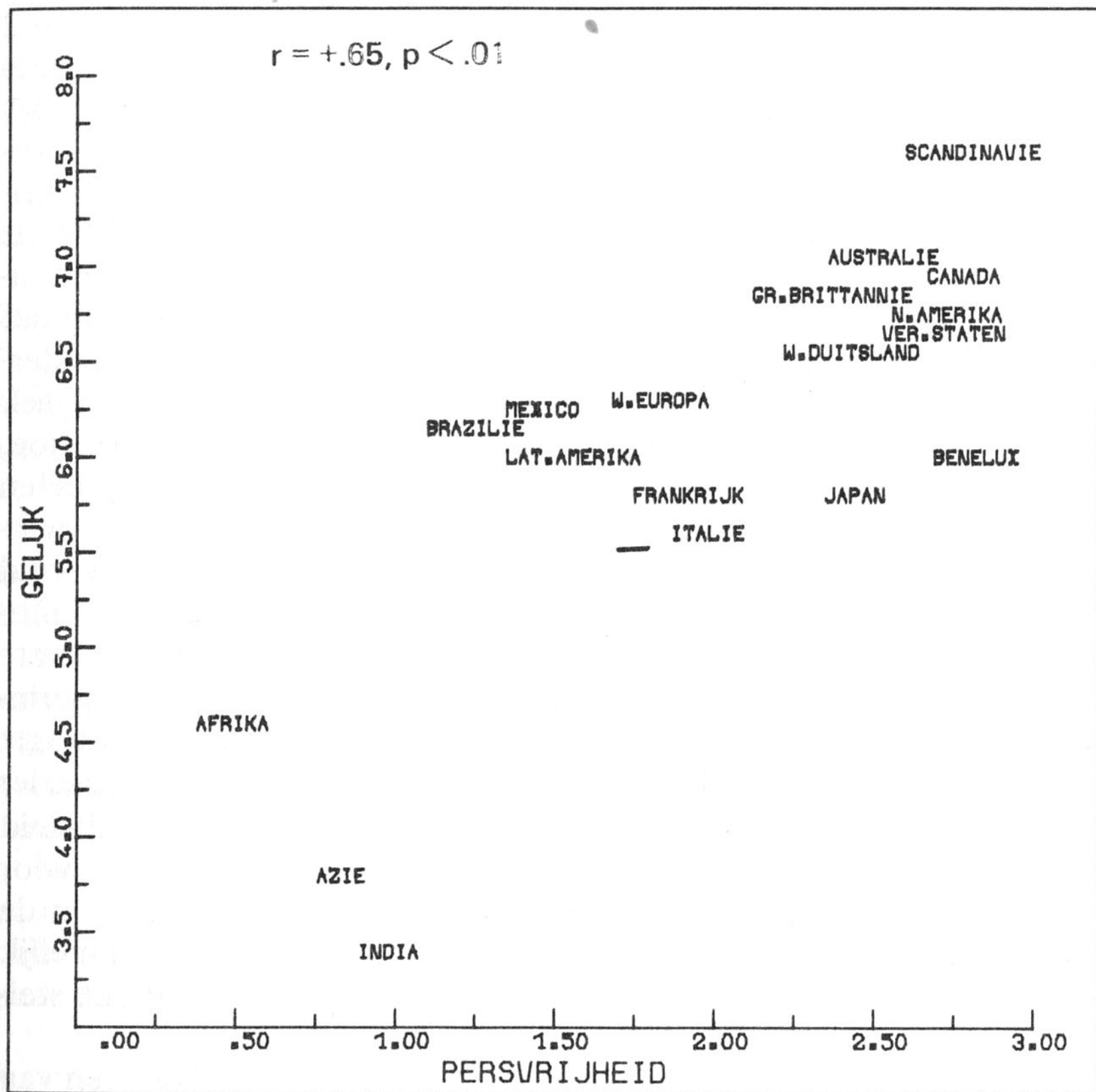
Plot 7: Kindersterfte en geluk rond 1975 in zeven werelddelen.



Gegevens: — Geluk: zie tabel 1.

— Kindersterfte: aantal sterfgevallen onder de 1 jaar per 1000 inwoners in de periode 1970-1975 (ontleend Kurian, 1979).

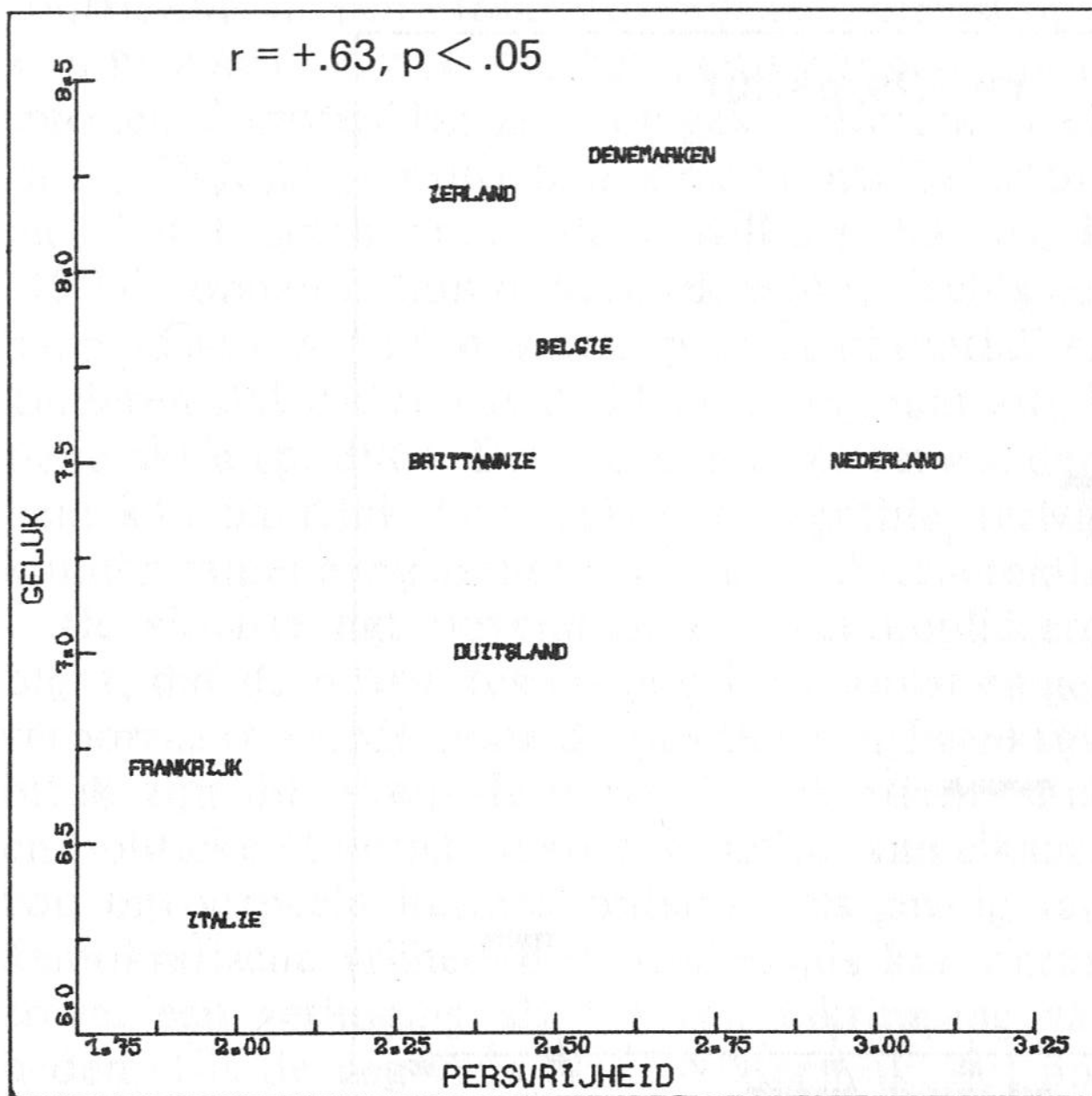
Plot 8: Persvrijheid en geluk in verschillende delen van de wereld rond 1975.



Gegevens: — Geluk: zie tabel 1.

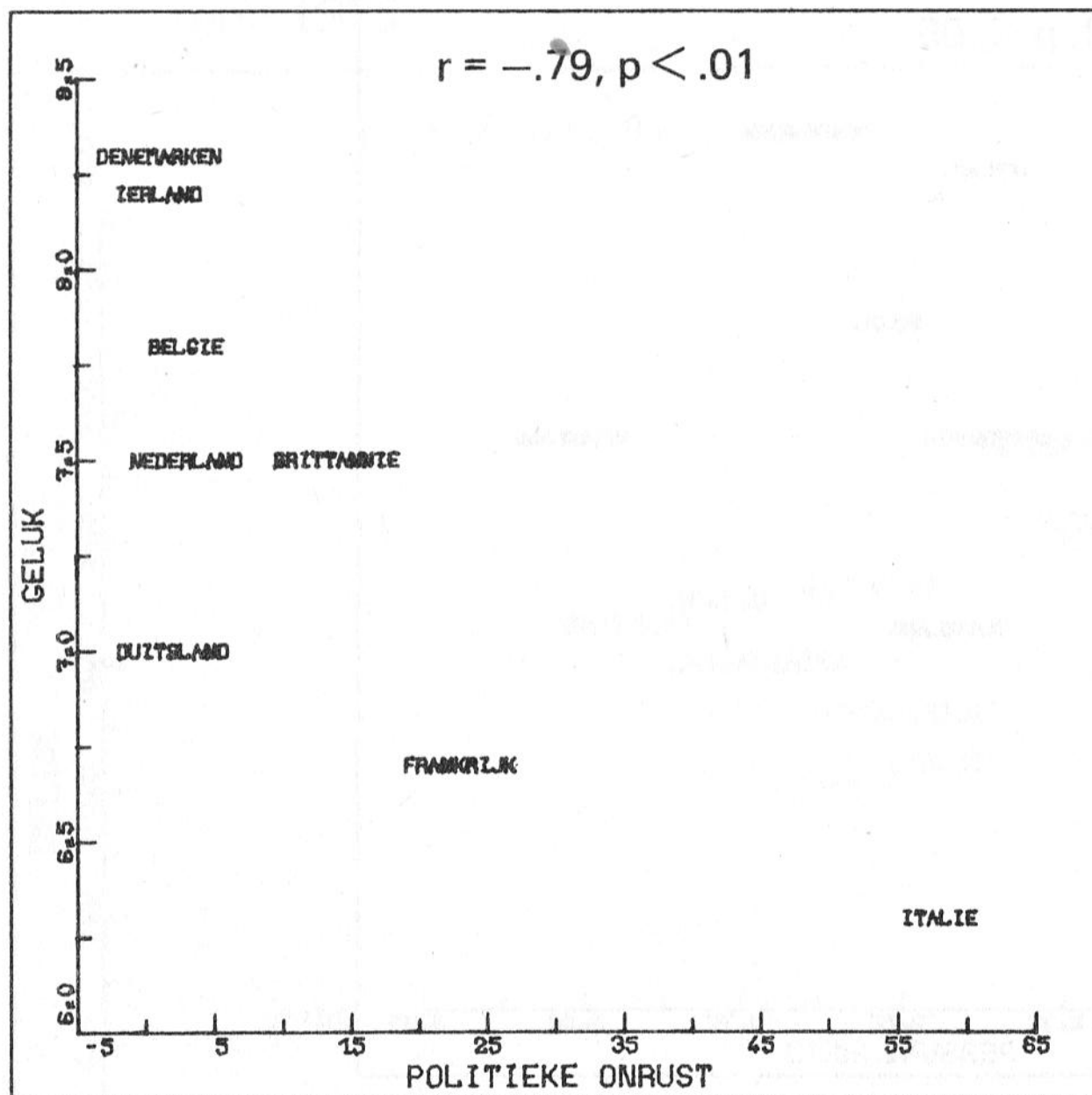
— Persvrijheid: Vrijheid van de media om de eigen lokale en nationale overheden te bekritisieren in het begin van de jaren 70 (ontleend aan Kurian, 1979).

Plot 9: Persvrijheid en geluk in acht EG-landen rond 1975.



- Gegevens: — Geluk: zie tabel 2.
— Persvrijheid: zie plot 8.

Plot 10: Politieke onrust en geluk in de acht EG-landen rond 1975.



- Gegevens: — Geluk: zie tabel 2.
— Politieke onrust in de periode 1975-1978 (ontleend aan Kurian 1979).